

"מעשה אבות סימן לבנים" כפירוש טיפולוגי בדברי הראשונים

א. מבוא

השאלה שתיבחן במאמר הנוכחי היא: האם פירושים טיפולוגיים¹ היו מקובלים ונפוצים בקרב פרשני התורה בימי הביניים, ובעיקר אחר תקופת רמב"ן? לפני שניגוש לבחון את השאלה הזאת, נעמוד במקצת על המושג פירוש טיפולוגי. כך כותב י' היינמן:²

דרשות מרחיבות של סיפורים נקראות בשם 'טיפולוגיות' על ידי התיאולוגים הקתוליים המאמינים כי 'יש ביכולת האלהים להתאים לעובדות העתידות לבוא לא מלים בלבד, אלא גם מעשים'. דרשות מעין אלה לא היו חביבות על רבותינו באותה המדה כמו על הכנסייה שראתה את ספרי 'הברית העתיקה' רק כפרוזדור לספרי הברית החדשה. אבל גם לפי דעת חז"ל משמשים מעשי האבות סימן לבנים. נוסף על זה רומזים ארבעת המלכים שבבר' יד אל ארבע המלכויות (ב"ר מא, ב. והשוה ש"ר ב, ה). אילו של אברהם סימן הוא לבניו הנאחזים בעוונותיהם ונסבכים בצרות, וסופם להגאל בקרנו של איל (פדר"כ כד, קנד, ב); הסנה השפל מורה על עם ישראל המדוכא (ש"ר ב, ה) ולא יוכלו לכבות את שלהבתו, כלו' את דברי התורה שבפי עם ישראל (פדר"א מ). נס הנחש מורה על עונש מצרים 'התנים הגדול' (ש"ר ב, יב). ביחוד מקבלים בדרך זו סיפורים מסוימים ופרטיהם משום משמעות משיחית: החותם, הפתילים והמטה שנתן יהודה לתמר שעה שבא להוליד ממנה את אבי דוד, מסמלים את המלכות, את הסנהדרין ואת המלך המשיח (ב"ר פה, ט); שש שעורים נותן בועז לרות - רמז לששת הצדיקים העתידים לצאת ממנה (ר"ר ז, ב).

זו הגדרתו של מ' ספרסטיין:³

- * מאמר זה מבוסס על עבודת התזה שכתבתי בטורו קולג', ישראל, בהנחיית פרופ' משה ארנד.
1. 'טיפולוגיה' מלשון טיפוס. 'טיפוס' היא מילה יוונית שפירושה: דפוס, תבנית. פרשנות טיפולוגית סוברת שהטקסט המקראי מרמז גם על העתיד, ובכך מקבל מובן רחב יותר, כיוון שהוא משמש דפוס-תבנית לאירועים ולעניינים אחרים. על הגדרתה המדויקת של פרשנות זו ראה בגוף המאמר.
 2. י' היינמן, *דרכי האגדה*, ירושלים 1970, עמ' 149.
 3. M. Saperstein, 'Jewish Typological Exegesis after Nahmanides', *Jewish Studies Quarterly*, Volume 1, 1993/94, no. 2, pp. 158-170.

פירוש טיפולוגי עומד בין פרשנות והיסטוריוגרפיה, ומטרתו לחבר טקסט ספרותי קלטי עם מאורעות היסטוריים הקשורים לטקסט, הן בעבר, והן בהווה או בעתיד. עבור המפרש זוהי שיטה של קריאת קטע ספרותי, וגם דרך להבין את מה שקורה בעולם. השימוש בפירושים טיפולוגיים אצל הפילוסופים הנוצרים הקדמונים בא להציג את הרצף בין כתבי הקודש העבריים והסיפור המרכזי הנוצרי, ודבר זה מובן לכל קורא בברית-החדשה ולאבות הכנסייה. מעמדו של הפירוש הטיפולוגי במסורת היהודית הוא פרובלמטי יותר.

וכך הגדיר את הפירוש הטיפולוגי ע' פונקנשטיין:⁴

הרובד החדשני ביותר בפרשנות המקרא של הרמב"ן הוא הידוע בפרשנות הנוצרית כפרשנות אנגוגית או **פרשנות טיפולוגית**. זוהי צורת פרשנות עשירה ומגוונת יותר מכל צורת פרשנות אחרת למקרא. [...]

התבנית, מה שקרוי ביוונית 'טיפוס' ובלטינית 'פרפיגורציו' והשלמתה של התבנית ה-*impletio figurae* בלטינית, עומדות זו מול זו ביחס מורכב של זהות, ניגוד והשלמה כאחד. בתודעה הנוצרית נצטרפו מוקדם מאוד סמלים אלה למערכת היסטורית של מקבילות בין הברית הישנה לברית החדשה, ו**ייחודה של צורת פרשנות זו היא, שאיננה מקישה מכתובים על כתובים, אלא ממאורע היסטורי אחד על מאורע היסטורי אחר. עיקרו של הטיעון הפיגורטיבי⁵ או הטיפולוגי איננו בהשאלה הלשונית או בטקסט, במילות הכתוב, אלא בסמל דהיינו, קטע קונקרטי אחד של מציאות מצביע על קטע קונקרטי אחר, אף-על-פי שהם רחוקים זה מזה בזמן, במקום, ולפעמים אפילו בעניין. הפיגורה הינה, בביטוי מוצלח של פרשן לטיני בשם יונליוס אפריקנוס, נבואה באמצעותם של עצמים, או בלטינית 'פרופטייה אין רבוס', נבואה בעזרתם של המאורעות עצמם. המאורעות בברית הישנה מורים על מאורעות בתקופת הברית החדשה. ללא ספק, זו צורת פרשנות נוצרית ספציפית, הגם שאפשר למצוא רמזים לה הן בתנ"ך, הן במדרש. [...]**

צורת פרשנות זו במדויק מחיל הרמב"ן על המקראות, ללא ספק בהשפעה נוצרית, והוא קורא לה 'רמז'. זוהי צורת פרשנות שאיננה זהה עם הפירוש הקבלי, איננה זהה עם הדרש ואיננה זהה עם פשוטו של מקרא. אלה הם סמלים היסטוריוסופיים, כי הרמב"ן רואה במאורעות שהמקרא מספר עליהם דמיון למאורעות שעתידים

שלי.

4. ע' פונקנשטיין, 'פרשנותו הטיפולוגית של הרמב"ן', סגנונות בפרשנות המקרא ביהמ"ב, הוצאת האוניברסיטה המשודרת, תל אביב 1990, עמ' 56-58.

5. פונקנשטיין אינו מבדיל בין פירוש טיפולוגי לפיגורטיבי. אחרים (רות בן מאיר, בהרצאה שנשאה באוניברסיטת תל אביב, בנושא 'מעשה אבות סימן לבנים') מבחינים וטוענים ש'פירוש פיגורטיבי' הוא פירוש המכוון לאירוע המעצב ויוצר מציאות (Figure = גזרה, צורה, דמות), ואילו 'פירוש טיפולוגי-תבנית' אינו מעצב אלא מייצג. פירוש כזה משול לטיפה המייצגת מה שיש בים, לעומת 'פירוש פיגורטיבי', הנמשל לזרע או לגרעין הקובעים ויוצרים את העץ.

"מעשה אבות סימן לבנים" כפירוש טיפולוגי

להתארע בתולדות ישראל ומטרימים אותם במשמעות מיוחדת, שכן בלשונו: מעשה אבות סימן לבנים.⁶

פונקנשטיין טוען שרמב"ן מחיל צורת פרשנות זו בהשפעה נוצרית. חשוב לציין שרמב"ן דווקא כותב שמקורותיו הם רבותינו וחכמינו ז"ל: "אומר לך כלל תבין אותו בכל הפרשיות הבאות בענין אברהם יצחק ויעקב, והוא ענין גדול הזכירוהו רבותינו בדרך קצרה ואמרו כל מה שאירע לאבות סימן לבנים"⁷ (רמב"ן לבראשית י"ב, ו). ובהמשך כותב רמב"ן: "והענין הזה פרשוהו בבראשית רבה (מ', ו): רבי פנחס בשם רבי הושעיא אמר, אמר הקב"ה לאברהם אבינו צא וכבוש הדרך לפני בניך ואתה מוצא כל מה שכתוב באברהם כתוב בבניו" (שם, י). ובפרק י"ד, פסוק א כותב רמב"ן: "וכך אמרו בבראשית רבה (מב, ב)... כשם שפתח בארבע מלכויות וכו'. ושם עוד (מב, ד) ויהי בימי אמרפל מלך שנער זו בבל" וכו'. ובענין עדרי הצאן הרובצים על הבאר (כ"ט, ב) כותב רמב"ן: "ולרבותינו בבראשית רבה (ע, ח) גם בזה להם סוד רמז לעתיד" ובפרק ל"ב, פסוק יז: "וסברו בבראשית רבה (עה, יג) שיש בזה רמז". ובפרק ל"ג, פסוק יד: "ועוד להם מדרש אחר (ב"ר עח, יד) שיקים דברו לימות המשיח...". ושם, פסוק טו: "ורבותינו ראו בזה עצה, אמרו (ב"ר עח, טו) רבי ינאי" וכו'. ובפרק מ"ג, פסוק יד כותב רמב"ן: "ולשון אחר דרשו שם בבראשית רבה, אמרו רבי יהושע בן לוי פתר קריא בגליות, ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש, זה הקב"ה וכו' והכונה כי ירידת יעקב למצרים ירמוז לגלותינו".

ובדרשת "תורת ה' תמימה" כותב רמב"ן:⁸

ולזה האריך כל כך במעשה האבות, לומר כמה בארות חפרו, וענין יעקב עם עשו ולבן. אבל מצאתי בבראשית רבה ענין מתרץ כל זה, אמרו, כל מה שאירע לאבות סימן לבנים, וכן היה הקב"ה רוצה להודיע לנביאים מה שעתיד לבוא עליהם ועל זרעם, והיה מוציא הענין מן הכח אל הפועל להיותו שריר וקיים.

מדברי רמב"ן משמע שצורת פרשנות זו מקורה בחז"ל, במדרש תנחומא ובבראשית רבה, והוא רואה את עצמו כהולך בעקבותיהם.⁹

6. יש לציין שבכל עשרות המקרים בהם השתמש רמב"ן בכלל פרשני זה, לא כתב 'מעשה אבות סימן לבנים' בזו הלשון, אלא בלשונו דומות. על גלגוליו של הביטוי "מעשה אבות סימן לבנים" ראה: ב"צ פישלר, "מעשה אבות - סימן לבנים" - גלגולה של אמרה, סיני קלא, תשס"ג, עמ' עז-צו. בנספחים 2-3 להלן הבאתי לקט מקורות שבהם בא המאמר ומקבילותיו.

7. רמב"ן מתכוון כנראה לדברי מדרש תנחומא (לך לך, ט'): "סימן נתן לו הקב"ה לאברהם שכל מה שאירע לו אירע לבניו".

8. 'דרשת תורת ה' תמימה', כתבי הרמב"ן, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשכ"ג, חלק א, עמ' קעד.

9. כך כותבת גם נ' ליבוביץ, עיונים לספר בראשית, ירושלים תשמ"ז, עמ' 259: "מעשה אבות סימן לבנים... הרמב"ן קיבל שיטה זו, כאמור מחז"ל אשר בדרשותיהם זיהו את האבות עם הבנים...".

בנושא השפעת הנצרות על פרשנינו נחלקו ההיסטוריונים והחוקרים: יש הסוברים שלנצרות השפעה רבה על פרשנינו, ויש הממעטים בחשיבות ההשפעה. במאמר זה איני בא לברר האם רמב"ן הושפע מהנצרות או לא, אלא לעסוק בתופעה עצמה - האם תופעת הפירושים הטיפולוגיים הייתה נפוצה בקרב פרשני התורה בימי הביניים.

במאמר נוסף כתב פונקנשטיין¹⁰ בהרחבה על השתלשלות הטיפולוגיה בנצרות והשפעתה על היהדות, וכן כתב על טיפולוגיה ביהדות. פונקנשטיין מגיע למסקנה שהטיפולוגיה בנצרות היא הרבה יותר שורשית ונפוצה מאשר ביהדות. לדעתו הדבר נובע מהצורך של הנוצרים להסביר לעצמם וכן להראות ליהודים את המשכיות הבריתות (החדשה והישנה), את המאחד ואת השונה בשני ספרי הברית.

באשר ליהדות, פונקנשטיין מדגיש שאינו מתעלם מקיומם של מדרשים טיפולוגיים ומסורות טיפולוגיות ביהדות גם לפני רמב"ן, ואפילו כאלה שרמב"ן לא עשה בהם שימוש.¹¹ טענתו העיקרית של פונקנשטיין היא: "שהפרשנות הטיפולוגית במקורותינו היא שולית וחיוורת" (עמ' 35), והיוצא מן הכלל הבא ללמד על הכלל הוא רמב"ן, שבנוסף לפירושו בדרך הפשט והדרש הוסיף פירוש טיפולוגי בהשפעת הנצרות כשהוא משתמש בביטוי "מה שאירע לאבות סימן לבנים".

לדעת פונקנשטיין למרות שרמב"ן פיתח את הפרשנות הטיפולוגית לכלל שיטה, הוא עדיין לא ניצל את כל הפוטנציאל שעמד לרשותו בנדון והיה זהיר וממעט בפירושים כאלה. לדעתו לא הייתה הטיפולוגיה נפוצה לפני רמב"ן, והשפעתו מבחינה זו על עתיד הפרשנות הטיפולוגית לאחריו אף היא הייתה מועטה ואפילו זניחה, עד שאפילו לצורכי ויכוח עם הנוצרים, לא השתמשו היהודים בטיפולוגיה, וזה בשל כמה סיבות:

1. זהירות - היהדות ראתה בטיפולוגיה צורת פרשנות נוצרית ספציפית ולכן נזהרו פרשנינו מפירושים טיפולוגיים.
2. היעדר צורך בטיפולוגיה - בניגוד לנצרות, היהדות לא הייתה צריכה מלכתחילה להוכיח לעצמה או לאחרים שהיא ממשיכה את רצף הברית של תורת משה.
3. מנטליות פרשנית שונה - בניגוד לנצרות, שהכירה את כתבי הקודש באמצעות התרגום בלבד, היהדות שמרה על קשר לשוני ישיר עם המקור העברי.

לסיכום, פונקנשטיין טוען: א. "הפרשנות הטיפולוגית במקורותינו היא שולית וחיוורת". ואפילו אצל רמב"ן השימוש בה מוגבל רק לאבות, ואפילו לא לסיפור יוסף ואחיו; ב. "למרות הפופולריות העצומה של הרמב"ן ולמרות היותו משלושת המפרשים שאפשר לקרוא להם 'המפרשים הקאנוניים' של התורה, היו רק מעטים

10. ע' פונקנשטיין, 'פרשנותו הטיפולוגית של הרמב"ן', ציון מה, תש"ם, עמ' 59-35.

11. שם, עמ' 35, הערה 1.

”מעשה אבות סימן לבנים” כפירוש טיפולוגי

מאוד כמו יצחק אבן לטיף או אברבנאל שהחזיקו אחריו בפרשנות הטיפולוגית של המקראות. האמת היא שרובם של המפרשים נמנעו ממנה, כיוון שנתפסה כצורת פרשנות נוצרית מובהקת¹².

מ' ספרסטיין, שחקר את תולדות הדרשנים בסוף ימי הביניים ובתחילת העידן החדש¹³, סותר את המסקנות שהגיע אליהן פונקנשטיין. הוא תמה על מקורות המידע שפונקנשטיין משתמש בהם, ומוכיח את ההפך. ובעניין ”הפרק היהודי”, ספרסטיין מוכיח שיהודים אכן עסקו, ואפילו באופן אינטנסיבי, בטיפולוגיה, לפני תקופת רמב”ן ובעיקר לאחריה.

הוא מצטט שישה דרשנים: דוד הנגיד, יהושע אבן שועיב, יעקב בן חננאל סקילי, שם טוב איבן שם טוב, שלמה לוי מסלוניקי, שאול מורטירה - שחיו בין המאות ה-13 וה-17, וכתבו ספרי דרוש כשהם משתמשים בעיקר בפרשנות טיפולוגית. הם אף הרחיבו את פירושי הטיפולוגיה לכל התנ”ך ולא הסתפקו רק בסיפורי האבות כפי שעשה רמב”ן. הם אף לא דילגו על נושאים שרמב”ן נמנע מלתת להם פירושים טיפולוגיים.

הסיפורים על יעקב, עשו ולבן, תפסו מקום גדול מאוד בכל הפירושים הטיפולוגיים הדרשניים, וזאת משום שיש בסיפורים האלה דינמיקה של חיים יהודיים בגולה: בריחה מממלכה אחת לאחרת, יחסים בין יהודים לגויים, התעשרות יהודים בגולה ועוד. הפרשנות הטיפולוגית התפשטה אפילו למלחמת גוג ומגוג ולקץ הימים.

ספרסטיין מפנה למאמרו של אפרים (פרנק) תלמג¹⁴, בעניין הפירוש הטיפולוגי על ספר רות שנכתב על ידי חכם ספרדי מדור גירוש ספרד. במאמר זה מוכח שפונקנשטיין הגזים כשטען שהפרשנות הטיפולוגית נעדרת אצל פרשנינו מימי הביניים.

לדעת ספרסטיין אלו הסיבות שבגללן השתמשו היהודים בסיפורים טיפולוגיים:

1. בימי הביניים שאבו היהודים כוח מהפירושים הטיפולוגיים. הפירושים האלה הקלו עליהם את המשך הסבל, משום שבאמצעותם ניתן לראות את האור בקצה המנהרה ולצפות לגאולה. ההנחה היא שכשם שניצלו האבות, כך גם הם יינצלו וייגאלו.
2. הצורך לעמוד בוויכוחים עם הנוצרים ומול ההאשמות שלהם, כשהם משתמשים בפירושים טיפולוגיים כדי לתקוף את היהודים והיהדות, הביא גם את היהודים להשתמש באותם הכלים כדי להשיב מלחמה שערה.

12. ע' פונקנשטיין (לעיל, הערה 4), פרק י, עמ' 61.

13. ראה לעיל, הערה 3.

14. F. Talmage, 'Apples of Gold: The Inner Meaning of Sacred Texts in Medieval Judaism', in: A. Green (ed.), *Jewish Spirituality* 1, New York 1986, pp. 313-355

המסקנות העיקריות ממאמרו של ספרסטיין הן: א. **פרשנים ודרשנים של ימי הביניים** כגון יהושע אבן שועיב ויעקב בן חננאל סקילי, וגם פרשנים ודרשנים מאוחרים יותר כגון שלמה לוי ושאל מורטירה, **עסקו בפירושים טיפולוגיים**. ולכן מסקנותיו של פונקנשטיין **שבמקורותינו הפרשנות הטיפולוגית שולית וחיוורת, ושרובם של המפרשים נמנעו ממנה** כיוון שנתפסה כצורת פרשנות נוצרית מובהקת - גורפות מדי ואף אינן נכונות. ב. הפרשנים עסקו בפרשנות הטיפולוגית אפילו יותר בהרחבה מרמב"ן, ולא הצטמצמו רק לסיפורי האבות כפי שעשה רמב"ן.

אין בידינו תגובות של פונקנשטיין לטענות של ספרסטיין, ולא ידוע לנו אם הספיק פונקנשטיין להתייחס, בדרך כלל שהיא, למאמרו של ספרסטיין.

ספרסטיין כותב שעבודתו על היסטוריית הדרשנות היהודית בסוף ימי הביניים הובילה אותו למסקנה דומה לזו שהגיע אליה תלמג'. לדברי ספרסטיין, הוא "הוכח בתדהמה" לגבי תפוצתם של פירושים טיפולוגיים בקרב הדרשנים היהודים.

במאמר זה ברצוני להראות את הנפוצות של פירושים העשויים להיקרא **טיפולוגיים אצל פרשני ימי הביניים** (ולא רק אצל הדרשנים). אשתדל להביא את הפירושים כלשונם. מפתיעה העובדה ששני החוקרים הנ"ל בדקו את נפוצותם של פירושים טיפולוגיים, אף הגיעו למסקנות שונות, אך התעלמו שניהם מפרשנים רבים ואף מהמפורסמים ביותר.

לא אעסוק כאן בהכרעה בין ההגדרות השונות שהוצעו למושג "פרשנות טיפולוגית". מבחינה מעשית, אשתמש במונח 'מעשה אבות סימן לבנים' ואתייחס לדרכים שונות של חיבור בין המתואר במקרא ובין מאורעות היסטוריים עתידיים. מובן, שרוב המובאות הן מספר בראשית, העוסק במעשי האבות.

ב. פירוש רש"י¹⁵

'ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין, והוא כהן לאל עליון' ומדרש אגדה, **רמז לו** (לאברהם) על המנחות ועל הנסכים שיקריבו שם בניו (בראשית י"ד, יח).

'עגלה משלשת' - ג' עגלים **רמז** לג' פרים, פר יום הכפורים וכו' (ט"ו, ט). לפי שהאומות עובדי כוכבים נמשלו לפרים ואילים וכו' לפיכך בתר הבהמות, **רמז** על עובדי כוכבים שיהיו כלים והולכים 'ואת הצפר לא בתר'... **רמז** שיהיו ישראל קיימין לעולם (שם, י).

'וישב אתם אברם' - לשון נשיבה והפרחה... **רמז** שיבא דוד בן ישי לכלותם ואין מניחים אותו מן השמים עד שיבוא מלך המשיח (שם, יא). 'והנה אימה' וגו' - **רמז** לצרות ולחשך של גליות (שם, יב).

15. פירוש רש"י על התורה צוטט ממהדורות מקראות גדולות, הוצאת מכון המאור, ירושלים תש"ן.

"מעשה אבות סימן לבנים" כפירוש טיפולוגי

'ישב' - ישב כתיב, ביקש לעמוד אמר לו הקב"ה שב ואני אעמוד, ואתה סימן לבניך שעתיד אני להתייצב בעדת הדיינין והם יושבים שנאמר אלהים נצב בעדת אל (י"ח, א).

'יקח נא' - על ידי שליח, והקב"ה שלם לבניו על ידי שליח שנאמר: 'וירם משה את ידו ויך את הסלע' (שם, יד).
'בקע' - רמז לשקלי ישראל בקע לגלגלת. 'ושני צמידים' - רמז לשני לוחות מצומדות. 'עשרה זהב משקלם' - רמז לעשרת הדברות שבהן (כ"ד, כב).
'אהלה' - אהלה כתיב, רמז על עשרת השבטים שנקראו על שם שומרן שנקראת אהלה שגלו על עסקי היין שנאמר (עמוס ו', ו) 'השתים במזרקי יין' (ט', כא).

ובדברי יעקב לעשו (ל"ג, יד) "עד אשר אבא אל אדוני שעירה" פירש רש"י: "בימי המשיח".

אמנם לא הכול מחשיבים את הפירושים האלה של רש"י כפירושים הקשורים לנושא 'מעשה אבות סימן לבנים' או כפירושים טיפולוגיים. וכך אמר לי גם מרק ספרסטיין בשיחה אישית. עיקר טענתו הייתה: כאשר פרשן מרחיב טקסט מקראי ומייחס אותו לאירוע היסטורי אחר שקרה או שיקרה, עשוי פירושו להיחשב ככלול בהגדרת 'פירוש טיפולוגי'. אבל ב'ברית בין הבתרים' הטקסט המקורי בתורה מאופיין כצופה לעתיד: הוא נבואה לעתיד ואינו סיפור עצמאי לזמנו, שכן כל עניינו רמז ונבואה לעתיד; ולכן אין לדבר כאן על פירוש טיפולוגי. לפי טעמנו אין בכך כדי לשלול את פירוש רש"י לפסוקי פרשת ברית בין הבתרים, כסוג מסוים של 'מעשה אבות סימן לבנים', וזאת מהסיבות הבאות:

אברהם עשה פעולות בברית בין הבתרים, שהשפיעו על המציאות לעתיד. פסוק יא: "וישב אותם אברהם" - אברהם פעל פעולה במציאות שרמזה ויצרה את העתיד: "רמז שיבא דוד בן ישי לכלותם ואין מניחים אותו מן השמים עד שיבוא מלך המשיח". ובפסוק י: "ויבתר אתם בתוך" "לפיכך בתר הבהמות רמז על עובדי-כוכבים שיהיו כלים והולכים".

וכן הפעולות שאברהם לא עשה "ואת הצפר לא בתר", גם הן יצירה ורמז לעתיד בניו: "רמז שיהיו ישראל קיימין לעולם" (רש"י ט"ו, י-יא). זאת אומרת שקטע זה מהטקסט של 'ברית בין הבתרים' שפירש רש"י, יש לו משמעות עצמאית אך גם עתידית.

ובעניין המתנות שנתן אליעזר לרבקה - רש"י רואה בהן רמז למתנות שקיבלו אחר כך בניה: לוחות מצומדות ועשרת הדיברות. הבאתי פירוש זה בעקבותיו של רבנו בחיי (פרשת חיי שרה כ"ד, כב):

מה היה צריך להודיענו המשקל? אבל רמז לך במתנות האלה שעתיד לצאת ממנה עם מקבלי התורה שביאו שקלים שכתוב בהם: בקע לגלגלת, ושיקבלו שני לוחות הברית שהם עשרת הדברות... והנה כל המאורעות האלה לרבקה הכל סימן לבניה, והמקרים שאירעו לעבד בהצלחת הדרך דוגמת המקרים שאירעו לבניה בדרך המדבר.

ובפרשת 'וירא' כשרש"י מביא את המדרש מבראשית רבה: "ביקש לעמוד אמר לו הקב"ה שב ואני אעמוד, ואתה סימן לבניך שעתידי אני להתייצב בעדת הדיינין והם יושבים שנאמר (תהילים פ"ב, א) אלהים נצב בעדת אל (ב"ר מח, ז)", ישיבת אברהם מסמנת את עתיד זרעו (עדת הדיינין), והלשון של המדרש 'אתה סימן לבניך' מזכירה את העיקרון 'מעשה אבות סימן לבנים'.

ג. פירוש רד"ק¹⁶

'קחה לי' - פירש להקריבם לפניו... והשלש שזכר בהם, רמז לשלש גלויות שעתידין בניו להגלות מארצם ועל זה נאמר גם כן: ותשקמו בדמעות שליש (תהילים פ', ז). ובאמרו עגלה רמז בו לגלות ראשון שהיא גלות מצרים שנקרא עגלה כמו שנאמר: עגלה יפה-פיה מצרים (ירמיהו מ"ו, כ) כי מארץ כנען שהיא ארצם גלו לשם וכבר היו בארצם מושלים לולא כי לא שלם עון האמרי. ועז ואיל, אמר על גלות בבל ורומי שאנחנו בו היום שהוא מלכות רביעית... (בראשית ט"ו, ט).

ויבחר אתם בתוך, מה שבתר ומה שלא בתר הכל היה במצות האל ואע"פ שלא זכר זה. וטעם הכתוב לענין הברית שכרת עמו כמו שכתבנו, **ורמז לו בזה שכל האומות האלה שהרעו לישראל כולם יהיו מחולקים ומבותרים ויהיו אלה כנגד אלה וילחמו זו בזו עד שיכלו וכן יהיו מחולקים בתורתם ובאמונתם, כי זה גרם השנאה והתחרות אשר ביניהם עד אשר יכלו אלו את אלו. ולא יהיה כן בישראל, אף על פי שהיה זמן מעט מלחמה בין אפרים ויהודה, תורתם ואמונתם לא נחלקה, ולימות המשיח יהיו לאחדים לא יהיה ביניהם קנאה ותחרות כמו שאמר: 'אפרים לא יקנא את יהודה ויהודה לא יצר את אפרים', לפיכך אמר ואת הצפור לא בתר (י).**

וירד העיט, העיט הוא שם לעופות הדורסים... וראה שהיו יורדים הדורסים על התור והגוזל לאכלם ולכלותם, ואברם היה מנשב אותם ומפריחם מעליהם. **רמז לו בזה כי בכל דור ודור אומות העולם עומדים עלינו לכלותנו והקב"ה מצילנו מידם בזכות אברהם...** (יא).

'ורוח תשימו' - בב"ר (עה) מהו 'ורוח תשימו' אמר יעקב לפני הקב"ה רבונו של עולם אם תביא צער על בני תן רוח בין צרה לצרה (ל"ב, יז).

16. מ' קמלהר (מהדיר), פירוש רד"ק על התורה, ירושלים תשמ"ב. במבוא לספר כתב הרב משה קמלהר: "הרמב"ן שאב הרבה מפירושי הרד"ק וכי ספר בראשית של הרד"ק היה לפני הרמב"ן. הוא גם מביאו בשמו בפירוש המלה 'כברת' בפרשת וישלח ומסיים: 'הנכון מה שחשב בו ר' דוד קמחי כי הכ"ף לדמיון ואינה שרשית'. אמנם כתב זה לפני עליתו ארצה, כי אחר מכן נכח לדעת כי פירוש המלה כברת אינה במציאות כפירושו של הרד"ק. על כל פנים יש לנו הוכחה מזה, שפירוש הרד"ק היה לפני הרמב"ן". אמנם הוכחה זו אין בה ממש, כי הפירוש מצוטט מספר השרשים לרד"ק, שורש 'ברה', ואינו נזכר כלל בפירוש רד"ק לבראשית. יש לציין שהרד"ק (1160-1235) נולד (וגם נפטר) 35 שנים לפני רמב"ן (1195-1270).

ד. פירוש הרוקח על התורה¹⁷

'כדרלעומר מלך עילם ותדעל מלך גוים אמרפל מלך שנער ואריוך מלך אלסר' - בגימטריא כנגד ארבע מלכויות: מלכות בבל ומלכות מדי ומלכות יון ומלכות אדום. (י"ד, ט; עמ' קלז).

'נפל, ואלה תולדות יצחק' - באחרית הימים כשיפל ישמעאל משם בן דוד יצמיח (כ"ה, יח; עמ' קצא).

'ויבז - ב, ויבז בעיניו לשלוח יד (אסתר ג'). בוזי בן בוזי (אסתר ר פ"ז, י). וכן רמז נא מן האדום - המ"ן בתחלת תיבות (כ"ה, לד; עמ' קצד).

יעקב קנה הבכורה בלחם ובמשתה, ומרדכי (מגילה טו, ב) קנה המן בפת לחם ונתלה על ידי משתה, אמרה אסתר יעקב עשה משתה ליצחק בפסח, אף אני אעשה משתה בפסח, זכותו יעמוד לי (עמ' קצה).

'וידו אוחזת בעקב עשו' - לעתיד לבוא... ועלו מושיעים בהר ציון וכו'.

(כ"ה, כו; עמ' קצז).

'ויקרא שם הבאר עשק' - כנגד בבל שעשקו בית יהודה, מיד עושקיהם כח (קהלת ד') זהו כי באו מים עד נפש (תהילים ס"ט). 'שטנה' - כנגד המן, כתב שטנה על ירושלים (עזרא ד'). 'רחבת כי עתה הרחיב ה' ופרינו בארץ' - כנגד יון. טבעתי ביון מצולה (תהילים ס"ט) יון כתיב שגזרו שלא יטבולו נשותיהם להמניעם מפריה ורביה ונזמן לכל אחד מקוה בביתו ופרו ורבו (כ"ו, כ-כב; עמ' ר).

'רוח תשימו' - לית, וחד ריוח והצלה יעמוד (אסתר ד'). אמר אם יהיו ד' גליות יחד אינם יכולים לסבול, ורוח תשימו אז רוח והצלה יעמוד ליהודים (ל"ב, יז; עמ' רמב).

'ויגע בכף יריכו' - בגמטריא נגע בהם בצדיקים. זהו דורו של שמד שהם יוצאי יריכו (שם, כו; עמ' רמג).

'והכני אם על בנים' - ראה שמזרעו יצא המן שמבקש להרוג טף ונשים ונתפחד, לכן וילן שם בלילה סופי תיבות המן, אמר: רבון העולם אני רואה בלילה ההוא נדדה שנת המלך (אסתר ו'). במסכת מגילה (טז, א) אשכחיה דקא מחוי לרבנן הלכות קמיצה ובאותה שעה ניצל לכך ויקח מן הבא בידו מנחה שבזכות זה ניצל, וכן אברהם ראה מעשה המן בין הגזרים האלה (פר' לך לך) ראה גזירותיו של המן (ל"ב, יב; עמ' רמא). 'ויעקב נסע סוכותה' - כן ישראל מסע ראשון לסכות (שמות י"ב) (ל"ג, יז; עמ' רמו). 'אלה תולדות יעקב יוסף' - כי על יד יוסף יוסיף ה' שנית ידו (ישעיהו י"א) על יד משיח בן אפרים (ל"ז, ב; עמ' רסד).

רבים מן הפירושים מבוססים על דרשות המסורה ועל גימטריות וראשי תיבות, ובאמצעותם קושר הדרשן בין פסוקי בראשית למאורעות עתידיים לעם ישראל. חלק מהפירושים הטיפולוגיים שבפירוש 'הרוקח' מבוססים על לשון שווה: "בלילה ההוא"

17. ר' אלעזר בן יהודה מגרמיזא, פירוש הרוקח על התורה, בני ברק תשל"ט, חלק א', ס' בראשית. ולא הובאו כאן אלא מקצת המקומות.

אצל יעקב (בראשית ל"ב, יד), היא תבנית (טיפוס) ל"בלילה ההוא" בתקופת אסתר. **'שטנה'** שם הבאר, כנגד המן שכתב **שטנה** על ירושלים (עזרא ד'). "ויעקב נסע סכתה" (עמ' רמו) רומז: **"כן ישראל מסע ראשון לסכות"** (שמות י"ב). פירוש זה הוא טיפולוגי קלסי כי מקישים לא רק הקשה לשונית אלא הקשה ממאורע היסטורי של יעקב למאורע היסטורי של בניו. המעשה של יעקב שנסע **בראשונה לסכות** סימן לבניו ביציאת מצרים **שמסעם הראשון היה לסכות**.

ה. פירושי בעלי התוספות¹⁸

'ויהיו חיי שרה' - למפרע גם כן ויהיו כי חזרה לימי נעוריה, **וכן יחזרו ישראל לנעוריהם ויתחדש כנשר נעורינו** (כ"ג, א; עמ' רכה אות י).
'אשורה¹⁹ על פני כל אחיו נפל' - **רמז על סנחריב מלך אשור שנפל על כל האומות ובלבלם** (כ"ה, יח; עמ' רצה אות ה).

ו. רבנו יונה גירונדי²⁰

אמרו ז"ל אמר הקב"ה לאברהם, צא וכבוש הדרך לפני בניך. **ולכן יאריך הפסוק בענין המסעות ושאר המקרים שאירעו לאבות שהם סימן לבנים**. ולכן אמר ויעבור אברהם בארץ עד מקום שכם, להתפלל על מעשה בני יעקב בשכם. ועוד כי כאשר החזיק אברהם במקום ההוא תחלה ושם נאמר לו לזרעך אתן את הארץ הזאת (י"ב, ז) **נרמז לו מזה כי כן יכבשו בניו המקום ההוא תחלה קודם היותם זוכים בו...**

והנה ד' מזבחות בנה אברהם אבינו בד' מקומות, ובכל אחד מהם היה לבניו התחלת **ענין גדול ומעלה גדולה**. האחד במקום הזה שאמרנו, כאמרו 'ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו' (י"ב, ז). **והמזבח השני בבאו סמוך לעי, כאמרו 'ויעתק משם ההרה' [וגו'] 'בית אל מים והעי מקדם' וגו' 'ויבן שם מזבח' וגו' (י"ב, ח). והעי הוא המקום הראשון אשר כבשו ישראל לעצמן...** ושם התחילו לעבוד את השם, כמו שאמר אברהם במקום הזה, 'ויקרא שם אברם בשם ה' (י"ג, ד) שזו היתה כונת ביאתו לארץ. **והמזבח הג' בנאו בחברון, כאמרו 'ויאהל אברם ויבא וישב' וגו' 'ויבן שם מזבח לה' (י"ג, יח), והוא המקום אשר משחו בו את דוד למלך על כל ישראל, כאמרו 'ויבאו כל זקני ישראל אל (המלך) חברונה' וגו' (שמ"ב ה', ג; דה"א י"א, א). והוא המלך הקיים לעולם לו ולזרעו ברית מלח. והמזבח הד' בנאו בהר המוריה במקום העקידה, כאמרו 'ויבאו אל המקום' וגו' 'ויבן שם אברהם את המזבח' (כ"ב, ט), והוא מקום בית המקדש, שכן כתיב בדברי הימים 'ויחל שלמה לבנות את בית ה' [בירושלים] בהר**

18. י' גליס (מהדיר), ספר תוספות השלם (אוצר פירושי בעלי התוספות על התנ"ך), ירושלים תשמ"ג, חלק ב.

19. לפי פשוטו של מקרא (ולפי הטעמים) המילה אשורה נמשכת למעלה.

20. ש' ברח"י (מהדיר), ספר דרשות ופירושי רבנו יונה גירונדי לחמשה חומשי תורה, ירושלים תשמ"ח.

”מעשה אבות סימן לבנים” כפירוש טיפולוגי

המוריה (דה”ב ג, א). וכאשר אמר הכתוב הנה 'ויסע אברהם הלך ונסוע הנגבה' (”ב, ט), והוא חלק בני יהודה שנטלו בדרומה של ארץ ישראל ונאמר שם, 'יהודה יעלה בתחלה' (שופטים א', ב). **וכן מעשה ירידתו למצרים בשביל הרעב היה סימן לבניו**, שהוא ירד לגור שם מפני הרעב. והמצרים עשקו אותו חנם לקחת אשתו, ונקם ה' נקמתו בנגעים גדולים, והוציאו משם בכסף ובזהב, וגם צוה עליו פרעה אנשים לשלחו משם, וכן בניו ירדו למצרים לגור שם מפני הרעב וירעו להם המצרים, והקב”ה נקם נקמתם בנגעים גדולים עד שהוציאו בכסף ובזהב וצאן ובקר מקנה כבד מאד וכו' (פרשת לך לך, עמ' לב).

וכן מעשה ארבעה מלכים אשר התגברו ונצחו כל הארץ ויצא אברהם עליהם ויכם **בא להורות רמז לבניו** כי ד' מלכויות תעמדנה למשול בעולם ובסוף יתגברו בניו עליהם ויפלו כלם בידם וישיבו כל שבותם ורכושם והנה הראשון מהמלכים האלו היה מלך בבל שזו היא שנער. וכן לעתיד נאמר במלך בבל 'אנת הוא רישא די דהבא' (דניאל ב', לח) וכו' (עמ' לג).

וכל הפרשיות האלו הם רמז לעתיד... וכן בענין הרעב אשר בא בימי יצחק רמז לעתיד. כי גלות אברהם אל מצרים מפני הרעב רמז שיגלו שם בניו... אבל ירידתו של יצחק שם מפני הרעב ירמוז לגלות בבל שהוא מקום מגורי אבותיו שהיו באור כשדים... וכן בענין הבארות הכתובים בפרשה הזאת, **רומז לעתיד כי באר מים חיים ירמוז לבית אלקים** אשר יעשו בניו של יצחק... וקרא הראשון (עשק), **ירמוז לבית ראשון** אשר התעשקו עמנו... **והשני שטנה... והוא הבית השני** שנכתב בו זה השם. שנאמר ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים (עזרא ד', ו) ... והשלישי קרא **רחובות**, הוא הבית העתיד שיבנה במהרה בימינו והוא יעשה בלי ריב ומצה והאל **ירחיב את גבולינו...** (פרשת תולדות, עמ' נט). ואחר שהכין עצמו למלחמה, כל מה שאפשר בדרך הארץ, שלא יצטרך למעשה נס, התקין עצמו לדורון במנחה ששלח לו. **וכן ראוי גם לנו לעשות עם זרעו**. ואלו הם המסים שאנו פורעים לזרעו תמיד והם המעבידים אותנו... ואמר וריוח תשימו בין עדר ובין עדר, כדי להשביע עינו. ארז”ל (ב”ר ע”ה יג) 'כי יש בזה רמז שהתפלל על בניו שלא יבואו עליהם הצרות תכופות מבני עשו...' ואשר נגע בכף ירך יעקב, ארז”ל 'זה דורו של שמד רמז ליוצאי ירכו'...

דברים מעין אלו שהביא רבנו יונה נמצאים גם בפירוש רמב”ן לבראשית (”ב, ו, י; י”ד, א; כ”ט, ב) - ייתכן שרמב”ן הושפע לא רק מחז”ל, אלא גם מניסוחיו של רבנו יונה שהיה מחותנו. בהספדו על רבנו יונה הזכיר רמב”ן במפורש את פירושו למקרא: "הוי מקרא ומסורת",²¹ מכאן שרמב”ן הכיר את פירושו למקרא של רבנו יונה.²² ייתכן גם שרבנו יונה הוא שהושפע מדברי רמב”ן.

21. עיין שם, מבוא, עמ' 4.

22. ועיין עוד שם, עמ' קפד - עניין ברית בין הבתרים והקרבת. עמ' רלב-רלד - האלות רמז לגלויות.

כמובן ייתכן שרמב"ן הושפע מפירוש רש"י, שכן רש"י כותב: "ומדרש אגדה רמז לו על המנחות והנסכים שיקריבו שם בניו" (בראשית י"ד, יח), ורמב"ן על אתר כותב: "והרמז לאברהם מזה כי שם יהיה בית אלקים ושם יוציא זרעו המעשר והתרומה ושם יברכו את ה'".

לסיכום, רמב"ן הושפע ישירות ממדרשי חז"ל, וייתכן שהושפע אף מהפרשנים שקדמו לו.

ז. פירוש 'דעת זקנים מבעלי התוספות'²³

ומלכי צדק וגו'. שכן דרך להוציא לבאי מלחמה, שהם עיפים ורעבים וצמאים. **דבר אחר לחם ויין רמז למנחות ונסכים**, שבתחילה היה כהן, כמא דאת אמר 'והוא כהן לאל עליון', ואבד כהונתו על שהקדים ברכת אברהם לברכתו של הקב"ה. הדא הוא דכתיב 'נשבע ה' ולא ינחם על דברתי מלכי צדק' (תהילים ק"י, ד), כלומר על דבורו של מלכי צדק. והיינו דכתיב 'והוא כהן', הוא כהן ואין זרעו כהן. כך מסיק בנדרים (י"ד, יח; שם, עמ' לג).

...אמר ר' יהושע לקח (כל אחד) [אברם] חרבו ובתר כל אחד לשנים, שנאמר ויבתר אותם בתוך. ומיד תשש כחם. ואילו לא בתרם לא היה העולם יכול לעמוד בפניהם. ואת הצפור לא בתר, והוא בן יונה, שאין לך צפור כתוב בתורה אלא בן יונה. וירד העיט על הפגרים (להאכילם) [לאכלם] ולאבדם. ואין עיט אלא בן דוד, הנמשל לעיט צבוע, שנאמר 'העיט צבוע נחלתי לי' (ירמיהו י"ב, ט) שנראה קורא ממזרח עיט. כצאת השמש ממזרח, וישב אותם אברהם, שהיה מניף בסודרו שלא ישלוט בהם העיט עד הערב. אמר ר' אלעזר מכאן אתה למד שממשלתן של ארבע אומות הללו אינן אלא יום אחד של הקב"ה, אמר לו ר' אלעזר ודאי כדברך, [שנאמר] 'נתנני שוממה כל היום דוה' (איכה א', יג) חוץ משתי ידות שעה. ותדע שכן הוא, שהרי כשהשמש נוטה לבוא במערב תשש כוחו ואורו, עד שיבוא הערב, שייצמח אורן של ישראל, שנאמר 'לעת ערב יהי אור' (זכריה י"ד, ז). ועוד יש להוכיח מכאן שעבוד ארבע מלכיות וכו' (בראשית ט"ו, יב; שם, עמ' לה).

'וישלח יעקב. כה תאמרן לאדוני לעשו'. ולפי שקראו אדון נענש. אמר לו יתברך: אני אמרתי 'ורב יעבוד צעיר' (בראשית כ"ה, כג), ואתה קראתו אדון שמונה פעמים, שכן תמצא בפרשה, חייך שימלכו שמונה מלכים מעשו קודם שימלוך מלך על ישראל. והיינו דכתיב בסוף הפרשה (ל"ו, לא) 'ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום לפני מלך מלך בישראל' (ל"ב, ה; שם, עמ' סז).

בן אוני על שם מעשה דפלגש בגבעה שעתיד לצאת עד שם (ל"ה, יח, עמ' עא). וימצאהו איש והנה תעה בשדה. כאן רמז לו גבריאל השלשה גליות. ת' של גלות מצרים. ע' של גלות בבל. ה' של גלות אדום, לסוף ה' אלפים יכלה במהרה בימינו.

23. בתוך: מקראות גדולות בראשית, הוצאת מכון המאור, ירושלים תש"ן. פירוש 'דעת זקנים מבעלי התוספות' נמצא בסוף החומש.

"מעשה אבות סימן לבנים" כפירוש טיפולוגי

מפי מורי אבי ז"ל. וכיוצא בדבר שמעתי מר' בנימין גוז"ל מפרש על 'ואחר עד עתה' (ל"ב, ה) דכתיב גבי יעקב, דהיינו איחור הג' גליות שפירשתי (ל"ז, טו; שם, עמ' עה).

ח. פירוש חזקוני²⁴

לאדוני לעשו, בפרשה זו תמצא שמונה פעמים שקרא יעקב לעשו אדוני, וכנגדן מלכו שמונה מלכים באדום, לפני מלוך מלך בישראל (בראשית ל"ב, ה; שם, עמ' סז). 'בעשרים כסף'... אמר הקב"ה, אתם מכרתם את בן רחל הבכור בחמש סלעים, לפיכך יהא כל אחד ואחד מכם מפריש חמש סלעים של בכור במנה צורי. אמר ר' יהודה בר סימון אמר הקב"ה לשבטים אתם מכרתם בנה של רחל בחמש סלעים, לפיכך יהא כל אחד ואחד מכם מגיעו בקע לגולגולת (ב"ר פד יז) (ל"ז, כח; שם, עמ' עז).

ט. חידושי הרשב"א

בחידושויו למסכת חולין הרשב"א דן בפירוט בעניין "מעשה אבות סימן לבנים" אצל אברהם, יצחק ויעקב:²⁵

צריך אני להקדים לך הקדמה. דע שכבר גילו לנו ז"ל במדרשות שהאבות ומקריהם ר"ל שלשת האבות אברהם יצחק ויעקב, סימן לבנים ולמה שקרה להם מן הגליות וגאולתם בשלשת זמני הגלות והצלתם מהם, ואיני בא עכשיו לפרט פרטי המקרים ורמיזתם כדי שלא יאריך הסיפור, רק מה שיספיק לישב ענין ההגדה הזאת ומה שנרמז לנו בה.

כבר ידעת ששלשת האבות גלו ממקומם ואין אחד משלשתם נדמה בגלותו לחבירו, כי אברהם גלה ממקומו עם ביתו וברכוש גדול, והלך למצרים מפני הרעב, ונגזלה שם אשתו ביד המלך למונעה ממנו וליקח אותה לעצמו, והוכח במכאוב עליה והוצרך על כרחו להשיבה, ונתן אליו רכוש וכסף וזהב ושלחו מארצו, ואברהם הולך למסעיו, נוסע חונה, לא כהולך ממקום למקום בלי שישתקע באמצע באחד מן המקומות, רק נסיעותיו על ידי מקריו עד שנתגלגל לבית אל עד מקום המזבח וקרא שם בשם ה', והוא אמרו וילך למסעיו וגו'. וענינו אלו היו רמז לגלות הראשון שנסע אבינו הזקן יעקב וכל ביתו אתו לגור בארץ מפני הרעב, ובעודנו שם חמסו המלך לעבוד עבודתו, ולמנוע התולדות ממנו בסיבת גזירתו שציוה להשליך כל הבן הילוד היאורה, ועל כן נמנעו מלישא נשים ואף להרחיק הנשואות כמוזכר להם ז"ל וילך איש מבית לוי, ואחר כך הוכח המלך במכאוב המכות והוצרך לומר קומו צאו מתוך עמי ולתת להם משלו כאמרו גם אתה תתן בידנו זבחים ועולות, ואמר ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וגו'. וכן הלכנו בצאתנו נוסעים וחונים יש אשר יחנו יום או יומים או

24. בתוך: **מקראות גדולות בראשית**, הוצאת מכון המאור, ירושלים תש"ן. פירוש חזקוני מופיע בסוף החומש.

25. **חידושי הרשב"א לרבינו שלמה ב"ר אברהם אדרת, פירושי ההגדות**, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשנ"א. מסכת חולין, פרק גיד הנשה, צ"א ע"א. הדברים הובאו (בשינויים קלים) גם בספר **שבילי אמונה לר' מאיר אלדבי** (נכד הרא"ש), הנתבי השמיני.

חודש או ימים רבים כאמרו ויש אשר יהיה הענן וגו' על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו, עד שבאו אל מקום הראוי למזבח ולקרוא שם בשם ה' כאמרו כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה.

ויצחק גלה ממקום ישיבתו אבל לא מארצו, כאמרו גור בארץ הזאת, וזרע בארץ ההיא, ונתעשר שם, והכריז עליו המלך שלא יגע בו אדם ולא באשתו, ולא שלחו מאתו כפרעה, רק שיעמוד או יסע לפי רצונו. **וכן קרה לנו בגלות שנייה גלות בבל** כי לא הגלם נבוכדנצר כולם מן הארץ רק הניח שם שרים למשול על הנשאים אשר השאיר נבוזראדן ולא יצאו משם כי אם מרצונם וזמן מועט, ובנו בתים ונטעו כרמים, כאמרו בנו בתים ושבנו ונטעו גנות ואכלו את פריין, וכורש המלך לא שלחם מארצו רק מסר הרשות בידם, כאמרו מי בכם מכל עמו יהיה אלהיו עמו ויעל, וצוה לשמרם שלא יגע אדם בהם.

ויעקב עצמו קודם לזה גלה חוץ למקום ארץ מגוריו מפני עשו אחיו, ובמקלו, לא בחיל ולא בכח, ועבד במקום גלותו את אחי אמו דל וגולה, והיה עמו שם והעשיר, ולבסוף יצא שלא מדעתו עם כל אשר לו ונרדף, ואחר כרת עמו ברית מי שרדפו ונשבע שלא יעבור את הגל לרעה, ובשובו יצא לקראתו אחיו אשר רדפו ושלח אליו דורונות על ידי עבדים רבים והוצרך לבסוף ללכת אל ארץ אחרת מפני יעקב אחיו, ומעולם יעקב לא נרדף אלא על ידי עשו אחיו ועל ידי אחי אמו לבן.

גם אנחנו בגלות שלישית גלינו מארצנו שבויים בזויים על ידי רומי שעיקרה אדומיים ועבדנו אותם לא כעבד נמכר רק כעבד משרת את אדוניו, ונותנים מסים וארנוניות פעמים רבות, ויש לנו לעמוד תחת רשותו עד שיראה ה' בעניינו ויגע זמן הגאולה העתידה, וירדפנו בצאתנו קצת כרמוז בספרי הנביאים מן המלחמות שיעשו קצתם עם משיחנו הראשון, ואחר יכרתו לנו כולם ברית עד אשר יביאנו מנחה לה' כאמרו 'והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה' (ישעיהו ס"ו, כ).

בהמשך הדברים דן הרשב"א במאבקו של יעקב עם המלאך ובמצוות גיד הנשה, ומוצא גם בהם רמזים לקורותיו של עם ישראל בגלות השלישית, שבה מצוי ישראל בזמנו, ולגאולה העתידה.

י. פירוש הרא"ש²⁶

וירק את חניכיו ילידי ביתו. נחלקו רז"ל בנדדים (לב ע"א) **על מה נענש אברהם אבינו ונגזר על זרעו הגלות**, ואמרו על שהפריז על מדותיו, פירוש הרחיב לשונו שאמר במה אדע כי אירשנה (להלן ט"ו, ח), וכי לא היה לו להאמין במאמר השם. וי"ל עוד על שעשה אנגרייא בתלמידי חכמים, דכתיב (להלן י"ד, יד) וירק את חניכיו, פירוש תלמידי מחונכים במצות שהוציאם במלחמה חלוצים (י"ד, יד).

על ברית בין הבתרים כתיב (פסוק יז) והנה תנור עשן ולפיד אש, **מכאן מוכיח במדרש שהראה השם לאברהם שעבוד מלכויות, וגם הראה לו גיהנם פתוחה**, תנור עשן זה גיהנם אש לא נופח, לפיד אש זה השעבוד שהאומות מבעירין חמתם חדשים

26. גם פירוש הרא"ש נמצא בסוף החומש (לעיל, הערה 24).

"מעשה אבות סימן לבנים" כפירוש טיפולוגי

לבקרים. אמר הקב"ה לאברהם בחר לך א' משני דרכים הללו שיגזרו על בניך, אמר לפניו רבונו של עולם חלילה לזרעי שיהיה שקוע בגיהנם, טוב להם שעבוד. אולי תחנן לקול שועתם למען כבוד שמך המחולל בגוים בעודם שרויים ביניהם. וזה שאמר הכתוב (דברים ל"ב, ל) על ידי משה, 'איכה ירדוף אחד אלף ושנים יניסו רבבה אם

לא כי צורם מכרם וה' הסגירם', פירוש צורם זה אברהם שנקרא צור, כדכתיב (ישעיהו נ"א, א) 'הביטו אל צור חוצבתם', ואחרי כן כתיב 'הביטו אל אברהם אביכם', כלומר אברהם מכרם כשבחר השעבוד לבניו, וה' הסגירם, לשון 'אל תסגיר עבד אל אדוניו' (דברים כ"ג, טז), מסרם בידי אדונים קשים עד כי ברחמיו יגאלנו בקרוב אמן (ט"ו, י).

כתונת פסים... אמרו בגמרא במגילה (טז ע"א) על פסוק 'לכולם נתן חליפות שמלות ולבנימין נתן' וגו' (להלן מ"ה, כב), אפשר דבר שנצטער בו אותו צדיק ישל בו זרעו, דאמר רב לעולם אל ישנה אדם את בנו בין הבנים, שבשביל משקל שתי סלעים מילת שהוסיף יעקב ליוסף ירדו אבותינו מצרימה. ואם תאמר ומאי מדמה, וכי לא היה ליוסף לכבד אחיו מאב ואם יותר משאר אחים ואין שם קנאה, אבל יעקב היה מטיל בהם קנאה שהיו בניו כולם זה כמו זה. ויש לומר דהכי קאמר, מכל מקום היה לו ליוסף לכבד את בנימין יותר מריבוי כסף ולא מבגדים שהיו נראים לעינים, שהרי נכשל בו אותו הצדיק במה שעשה ליוסף כתונת פסים. תדע שכך הוא שהרי לא תירץ התם אלא מבגדים, שניבא שיצא ממנו מרדכי שעתיד לצאת בחמשה מלבושים תכלת וחור ועטרת זהב גדולה ותכריך בוץ וארגמן. ולא תירץ משלש מאות כסף שהוסיף לו. ואם תאמר וכי בשביל פסים ירדו למצרים, והלא כבר נגזר בברית בין הבתרים. ויש לומר אלמלא פסים היו נעין ונדין מארץ אל ארץ ולא מיושבים, כדאשכחן 'ויגר אברהם' (לעיל כ"א, לד), (ויגר יצחק) ['וישב יצחק בגרר'] (שם כ"ו, ו), וכתב (שם ט"ו, יג) 'כי גר יהיה זרעך' וגו' (ל"ז, ג).

יא. פירוש רבנו בחיי²⁷

'עד מקום שכם' ויעתק משם ההרה ומה שנטה את אהלו בין בית אל ובין העי, הכל היו פעולות ודמיונות ממה שעתיד לבא לזרעו כמו שאמרו ז"ל האבות סימן לבנים ובה מצינו מנהג הנביאים שעושים מעשה נבואות והכל לחוזק הענין שהם מתנבאים עליו, וכדי להורות שהוא עתיד לבא לידי מעשה ולהתקיים עכ"פ, ומזה החזיק ה' לאברהם בארץ ועשה לו דמיונות בכל העתיד לעשות לזרעו (בראשית י"ב, ו, עמ' קלז).

27. רבנו בחיי ביאור על התורה, מהד' הרב שעוועל, ירושלים, 1991, כך ראשון, ספר בראשית. ועיין עוד בבראשית י"ד, א (עמ' קמג); כ"ח, יז, ד"ה זה שער השמים (עמ' רמט); כ"ט, ב-ג (עמ' רנג-רנד); מ"ד, יב, ד"ה בגדול החל (עמ' שמז); מ"ד, יז (עמ' שמח-שמט) לרמז על עשרת הרוגי מלכות. גם בפרק ל"ז, כח מפרש שמקור הגזרה על עשרת הרוגי מלכות הוא חטא מכירת יוסף. ובפרשת וישלח (עמ' רפג) "רמז לדורות שיבוא דור שיתגבר עשו עליהן עד שיהיה קרוב לקעקע ביצתם" וכו'. ובעמ' רעט: "רמז לדורות שאין כל זרעו נופל ביד עשו".

ויהי רעב בארץ וירד אברם' דרשו רבותינו ז"ל האבות סימנים לבנים והוא הפרשה הזאת במקרה אברהם אבינו ע"ה הכל סימן לזרעו בגלות מצרים, כי המצרים לקחו את אשתו והש"י נקם את נקמתו בנגעים גדולים והוציאו משם במקנה בכסף ובזהב וגם ציווה עליו פרעה אנשים ושלחם, וכל זה אירע לבנים, והוא מה שדרשו רז"ל בב"ר (מ, ח) 'כל מה שתמצא באברהם תמצא בישראל' באברהם כתיב וכו'.

(י"ב, י, עמ' קלט).

ויקח האיש נזם זהב בקע משקלו ושני צמידים. מה היה צריך להודיענו המשקל, אבל **רמז לך במתנות האלה שעתידי לצאת ממנה עם מקבלי התורה שיביאו שקלים** שכתוב בהם 'בקע לגולגלת', ושיקבלו שני לוחות הברית שהם עשרת הדברות... והנה **כל המאורעות האלה לרבקה הכל סימן לבניה**, והמקרים שאירעו לעבד בהצלחת הדרך דוגמת המקרים שאירעו לבניה בדרך המדבר. כשם שהיה מלאך עמו בדרך מכח תפלתו של אברהם שאמר: 'הוא ישלח מלאכו לפניך', כך מצינו בניה בדרך המדבר: 'הנה אנכי שולח מלאך לפניך'. וכשם שעלו המים לקראתה, כן בבניה בדרך המדבר: 'עלי באר ענו לה'. **והעבד שנתן לה המתנות האלה רמז לה בהן, כי כשם שקבלה היא המתנות האלה על ידי עבד, כן בניה עתידים לקבל התורה על ידי משה עבד השם**, שהוא היה העבד הנאמן אשר כל טוב אדוניו בידו, ממה שכתוב: 'אני אעביר כל טובי'. וכשם שנתן לה מתנות רבות מקצתן בדרך ומקצתן בבית. ואותן שבדרך היו: 'נזם זהב בקע משקלו ושני צמידים עשרה זהב משקלם', **כן בניה במדבר הביאו שקלים וקבלו שני לוחות הברית שבהן עשרת הדברות**. וכשם שנתן לה מתנות בבית גם כן מלבד אותן שנתן לה בדרך, הוא שכתוב: 'ויוצא העבד כלי כסף וכלי זהב', כן בניה בארץ מואב סמוך לביאתן לארץ נתנו להם מצות רבות, וכענין שכתוב: 'אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכרות את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב' (כ"ד, כב, עמ' ריב-ריג).

ויבא יעקב שלם... ויקן את חלקת השדה (פס' יט) כי לא רצה להיות אכסנאי אבל רצה להחזיק בה ולא עשה כן בכוונה אבל היה מאורע לרמז על העתיד כי המקום **ההוא יורישו בניו טרם הורישם את יושבי הארץ** (ל"ג, יח; עמ' רפח). וישבו לאכל לחם. לשון עכוב וקביעות, קבעו עצמם בסעודה. ובמדרש תהלים: וישבו לאכול לחם, אמר הקב"ה אתם מכרתם אחיכם מתוך מאכל ומשתה שנאמר: **וישבו לאכל לחם, הרי בניכם נמכרים בשושן מתוך מאכל ומשתה**, שנאמר: 'בשנת שלוש למלכו' וגו', והמן בא ולוקח אתכם מתוך מאכל ומשתה, שנאמר: 'המלך והמן ישבו לשותות' וגו' (ל"ז, כה; עמ' שי).

עשרה אחי יוסף אלו עשרה הרוגי מלכות, וער ואונן הם פרץ וזרח

(ל"ח, א; עמ' שיב-שיג).

ורחל שותקת לפיכך עמדו כל בניה בעלי שתיקה: בנימין, אסתר, שאול

(כ"ט, כה; עמ' רנז-ח).

יב. פירוש הטור הארוך²⁸

ואברכה מברכך... ו"א רמז לו שעתידין לצאת ממנו כהנים שיברכו את ישראל ואני אברכם
(בראשית י"ב, ג; עמ' כו).
'ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם'... וכתב הרמב"ן²⁹ נכתבו כל המסעות ומאורעות של האבות כי הם סימן לבנים. כי כל גזרת עירין וכו' וזהו רמז כמו שבניו כבשו זה המקום תחילה... כך החזיק הוא באותו מקום תחלה
(י"ב, ו; עמ' כז).
'ויהי רעב בארץ'... גם זה סימן לבנים וכו'
(י"ד, י; עמ' כח).
ידו בכל ויד כל בו והענין על זרעו [של ישמעאל] שיגדל ויהיו כפראים במדבר ויהיה להם מלחמות עם כל אדם
(ט"ז, יב; עמ' לה).

ובפירושו בעל הטורים לספר בראשית:

לך לך... ד"א רמז לו שאחר חמשים דורות כמנין 'לך' ילכו בגלות בימי צדקיהו. ובזכותך שדברתי עמך בן שבעים שנה בברית בן הבתרים ישובו לאחר שבעים
(י"ב, א).
'יקם שדה עפרון' ר"ת מהופך עשו רמז לעשו שיקום לערער על המערה (סוטה ג)
(כ"ג, ז).
על פני כל אחיו. וסמך ליה 'זאלה תולדות יצחק' לומר כשיפול ישמעאל באחרית הימים (ילקו"ש ח"א רמז ע"ט) אז יצמח בן דוד שהוא מתולדות יצחק (כ"ה, יח). וצא ב' במסורת: וצא השדה, וצא הלחם בעמלק (שמות י"ז, ט) כדאיכא בב"ר (סה, ח) 'כליך זה בבל שבאו שם כלי בית המקדש. תליך זה מדי על שם המן שהיה ממדי. קשתך זה יון. השדה זה אדום. ורמז לו כל ד' גלויות ושעתידין ליפול ביד ישראל שהקב"ה ילחם בהם. והיינו דכתיב וצא הלחם בעמלק (שמות י"ז, ט) (כ"ז, ג).
'והנה באר בשדה' רמז לבאר שהיה לישראל במדבר (ב"ר ע, ח). שלשה עדרים בגימטריא זה אהרן ומשה ומרים. 'מן הבאר ההוא' - בגימטריא משה. 'והאבן,' ב' בפרשה רמז לשני לוחות אבנים (ב"ר ע, ח) (כ"ט, ב).

28. פירוש הטור הארוך עה"ת, ירושלים תשכ"ד. ועיין עוד: בראשית י"ד, א - "ויהי בימי אמרפל... גם זו המלחמה סימן לבנים שארבע מלכויות יעמדו בעולם לשעבד בבניו ולבסוף יתגברו בניו עליהם" וכו' (עמ' כט); ט"ז, ט - "שובי אל גברתך והתעני תחת ידיה" - רמז כי לא תצא לחפשי כי בני שרה ימשלו בה ובזרעה עד עולם" (עמ' לה); כ"ו, כ - "ויקרא שם הבאר עשק" - כתב הרמב"ן... יש בו ענין נסתר כי בא להודיע דבר העתיד וכו' (עמ' נו); ל"ב, יז - "וירוח תשימו בין עדר ובין לעדר" גם זה סימן לבניו שדורש בב"ר (עה, ג) וכו' (עמ' עא).
29. טענתו של פונקנשטיין שהפרשנים לא הלכו בעקבות רמב"ן, שוב מוכחת כשגויה.

יג. פירוש רלב"ג על התורה³⁰

'וירד העיט'. העיט והוא העוף הדורס כטעם 'העיט צבוע נחלתי לי' (ירמיהו י"ב, ט) והנה היה זה רמז לאומות אשר יענו זרע אברם ויבלבלו הברית אשר כרת ה' עמו (בראשית ט"ו, יא).

יד. פירוש הר"ן על התורה³¹

'ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה'... וענין זה כי כל מקרה האבות ירמוז בבנים כמש"ל בב"ר כל מה שאירע לאבות סימן לבנים, ולכן יאריך הכתוב בעיניניהם ובמקריהם ללמד על העתיד כאשר יתפרש. והרמב"ן ז"ל מוסיף עוד כי השי"ת רצה לקיים הגזירה שיעשו הנביאים איזה דמיון ממנה כדי שתתקיים על כל פנים... ע"ש (בראשית י"ב, ו; עמ' קמט).
נרמז בזה לאברהם כי כבר יבואו העמים לבטל הקרבנות ולהשחית בריתו ושזרע אברהם יבריהם (בראשית ט"ו, יא; עמ' קצז).
ויהי בימי אמרפל מלך שנער זה בבל, אריוך מלך אלסר זו מדי, וכו' ונרמז בזה כי כאשר התגבר אברהם עליהם והשיב את כל הרכוש, כן יתגברו באחרית הימים בניו עליהם וישיבו כל שבותם ורכושם (י"ד, א; עמ' קעה).

טו. ספר תורת המנחה³²

נאמרה מתנת הארץ ג' פעמים לרמז על ג' בתים... ולמה חזר כל כך פעמים לתת לו הארץ... שלש פעמים אלו למה הם רומזים? לשלשת הבתים וכו' (עמ' 44).
ולבסוף כשנצחו הארבעה לחמשה, קם אברהם ונצחם שנאמר 'וירק את חניכיו' וגו' 'וירדף עד דן ויכם וירדפם עד חובה', רמז למלך המשיח שעתיד להכות את כל הגוים וישב את כל הרכוש אשר שללו ממנו המלכויות (עמ' 45).
ובזאת יש תשובה לכל תרעומות השעבוד והגלות, כי כל המאורעות שאירעו לאברהם היו סימנים לישראל שכך יארע להם, וזהו שאמר רז"ל (תנחומא לך ט) אמר לו הקב"ה לאברהם אתה סימן לבניך. ועל כן אמר לישראל בהתרעמם על הגלות

30. רלב"ג על התורה, ספר בראשית, הוצאת מעליות, מעלה אדומים תשנ"ג.
31. פירוש הר"ן על התורה, הוצאת מכון שלם, ירושלים תשכ"ח. ועיין עוד בראשית י"ב, ו-ט (עמ' קנט): "ויעבר אברם... כי כל מקרה האבות ירמוז בבנים וכו'; י"ב, י (עמ' קסא): "ויהי רעב בארץ את מוצא כל מה שכתוב באברהם כתוב בבניו" וכו'. ובפס' יא-יג (עמ' קסב-קסג): "וכבר אמר הרמב"ן... גם יציאתו מן הארץ שנצטוו עליה מתחלה מפני הרעב, עון אשר חטא כי אלקים יפדנו ממות, ועל המעשה הזה נגזר על זרעו הגלות בארץ מצרים ביד פרעה..."; י"ד, ה-יא (עמ' קצד-קצה): בענין הייעודים (גזירות עיריין) הטובים והרעים ע"ש.
32. תורת המנחה לרבינו יעקב ב"ר חננאל סקילי (תלמיד הרשב"א), דרשות על התורה ומועדים, ב' אביגדור (מהדיר), ירושלים תשנ"א, חלק ראשון. ועיין עוד בעמ' 96: "הג' אבות שהם סימן לבנים בגלותם ובגאולתם", וכן בעמ' 104, 149.

"מעשה אבות סימן לבנים" כפירוש טיפולוגי

'הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם' (ישעיהו נ"א, ב), השתכלו והתבוננו במה שאירע להם, שכך יש שיאירע לכם (עמ' 78).

'ישיא עיניו וירא והנה שלשה אנשים' וגו': אלו שלשה גואלים אליהו ומשיח בן יוסף ומשיח בן דוד (עמ' 79).

ואם תצטרך תדרוש כל סעודת אברהם לימות המשיח.

'יהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים' - אלו הן כל ימי הצרה שעברו על ישראל.

'ותמת שרה' - שאז יכלו ויתמו כל הצרות. ומתי יתמו? בקרית ארבע, אחר שיעברו קורות שעבוד ארבע מלכויות ומלחמת גוג ומגוג (עמ' 79).

והראה לו ארץ ישראל מיושבת בישראל... והראה לו שיגלם מעליה פעמיים... **הרי הראה לו כל המאורעות שעתידין לבא על ישראל בחלום, וכן הראה לו בהקיץ בבאר בשדה, וכדאיתא במדרשות של 'תלמוד תורה'.**

וכן עסקו בבנים עם לבן, ולא יצא משם עד שנוולד יוסף, **רמז** שאין ישראל נגאלין עד שיכלו כל הנשמות שבגוף ויצא משיח בן יוסף.

וכן צערו וטרחו, 'הייתי ביום אכלני חרב וקרח בלילה', והתול לבן בו שהחליף את משכורתו עשרת מונים, **רמז לצער ולטורח ישראל בגלות והתל הגוים בהם.**

ובריחת יעקב מבית לבן רמז לקיבוץ גלויות. ורדיפת לבן אחריו ובקש לעקור את הכל, הכל **רמז לרדיפת הגוים על ישראל עד גוג ומגוג** דכתיב (זכריה י"ד, ב) 'ואספתי את כל הגוים אל ירושלים למלחמה', וכתוב (תהילים ב', יא) 'למה רגשו גוים ולאומים יהגו ריק יתיצבו מלכי ארץ' וגו'.

ואחר כל הצער והטורח שטרח ונצטער יעקב, ונפרד מן הרשע ונמלט ממנו בלא שום היזק, 'ויפגעו בו מלאכי אלקים', **רמז לשני המלאכים העתידים להשתלח להם לישראל, אליהו הנביא והמלך המשיח,** דכתיב (מלאכי ג', א) 'ופתאום יבא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא אמר ה' צבאות' (עמ' 98).

סז. ר' יהושע אבן שועיב³³

וספר הכתוב ענין הבארות שחפר יצחק ואמרו **במדרש כי הם רמז לשלשה מקדשות, כי כל עניני האבות וספורים ומעשיהם הכל רמז לבנים** (עמ' נד).

33. **דרשות ר' יהושע אבן שועיב (תלמיד הרשב"א) על התורה ומועדי השנה, הוצאת מכון 'לב שמח', ירושלים תשנ"ב, כרך ראשון. ועיין עוד בעמ' כה: "שכל מה שקרה לאברהם עם 4 המלכים רמז לדורותיו".** ובעמ' כו: "שבירת בין הבתרים רמז לגלויות". ובעמ' לו: "כל מה שעשה אברהם ע"י עצמו זכו בניו שעשה השם עמהם בכבודו ובעצמו". והחמאה והחלב מורה על כבישת הארץ שזכו בניו לשלול אויביהם ע"ש. ובעמ' לז: "ורמז לקרן הגאולה דכתיב והנה איל אחר". ובעמ' מד: "שני צמידים רמז לשתי לוחות מצומדות, עשרה זהב רמז לעשרת הדברות" ע"ש. ובעמ' סב: "והנה באר בשדה זה בית המקדש" וכו'. ובעמ' סד-סה: "ועל זה נכתב הענין ללמד הדורות שנאחזו תמיד דרכו... כי ממנו יראו וכן יעשו...". ועיין עוד בעמ' סז, סח, סט, ע, עא.

וכל זה רמז והבטחה גדולה לגלותינו כי אנו בניו, ויש לנו לאחוז דרכו ולסבול העני בסבר פנים יפות ולהצדיק דין הצור עלינו כי בסוף יקרה לנו כמוהו... כמו שאמרנו **שכל מה שאירע לאבות סימן לבנים**, וכמו שענין אברהם אבינו רמז לגלות מצרים, וענין יצחק עם אבימלך רמז לגלות בבל כמו שאמרנו, כך ענין יעקב עם אחיו רמז לגלותנו ביד אחינו בני אדום, וכמו שהצילו השם מידו כן יצילנו מיד אויבינו (עמ' נו). והשכים בבקר ומצא שנים עשר אבנים ששם מראשותיו שחזרו אבן אחת וכל זה רמז **שיעמיד ל"ב שבטים ושיהיו גוי אחד באחד (בארץ?)** (עמ' נט). ואמרינן במדרש כי מלת תועה בשדה רומז לשלשה גלויות. הת' גלות מצרים הע' גלות בבל והה' (אות ה') חמשה אלפים גלות שהוא באלף החמישי וכן דרשו ב'ואחר עד עתה' ונזדמנו לו שלשה מלאכים רמז לשלשה גאולות (עמ' עה).

יז. ר' יוסף בן דוד מסרגוסה³⁴

ולרז"ל **בבראשית רבה גם בזה רמז להם לעתיד**, כי נזדמן לו ככה בדרך הבאר ולא נאספו כל העדרים רק מהם, ובא בזמן שהאבן על פי הבאר והעדרים שומרים לה, וכל הענין המסופר כאן להודיע שיצליח בדרך הזה ויצא ממנו זרע זוכה לרמז הזה. כי **הבאר ירמוז לבית המקדש, ושלשה עדרי צאן ירמוז לעולי השלש רגלים** כי מן הבאר ההוא ישקו העדרים, משם היו שואבים רוח הקודש, ונאספו שמה כל העדרים, באים מלבוא חמת עד נחל מצרים. וגללו את האבן והשקו שמשם היו שואבים רוח הקודש, והשיבו את האבן מונח לרגל הבא (ספר בראשית עמ' לא). ויגע בכף ירכו ותקע כף ירך יעקב. **ויש תועלת בספור הזה שנלמד לעשות כאבינו הזקן לסבול עול מזרע עשו, ולכבדם כראוי לעשות[ו] לאדון, ולהכנע לפניהם בעת אשר יקומו עלינו. ונתחזק להתפלל אל השם ולפייסם בממוננו בכל יכולתנו, ועל כרחם לא יוכלו למחות את שמנו, כדכתיב והיה המחנה הנשאר לפלטה, ואם מלך אחד יקום עלינו ועל ממוננו, מלך אחר ירחם עלינו. וכן הוא בבראשית רבה, אם יבא עשיו אל המחנה האחת והכהו אלו אחינו שבדרום, והיה המחנה הנשאר לפליטה, אלו אחינו שבגולה** (עמ' מה-מו).

יש לציין שגם רמב"ן אומר פעמיים לפחות שיש תועלת בסיפור, שנלמד לעשות כאבינו יעקב.

פעם אחת בהקדמתו לפרשת וישלח (בראשית ל"ב):

ויש בה עוד רמז לדורות כי כל אשר אירע לאבינו עם עשו אחיו יארע לנו תמיד עם בני עשו, וראוי לנו לאחז בדרכו של צדיק (יעקב) שנזמין עצמנו לשלשת הדברים שהזמין הוא את עצמו: לתפלה ולדורון ולהצלה.

34. פירוש על התורה לרבינו יוסף בן דוד מסרגוסה (תלמיד הר"ן), הוצאת מכון שלם, ירושלים תשל"ג. ועיין עוד בפרשת תולדות (דף טז-ז).

”מעשה אבות סימן לבנים” כפירוש טיפולוגי

וכן בפרק ל”ג פסוק טו מביא רמב”ן מדרש מבראשית רבה ולפיו כאשר רבי ינאי היה בא במגע עם המלכות הרומאית היה מעיין בפרשת ’וישלח’ ולומד מיעקב כיצד להתנהג:

רבי ינאי כד הוה סליק למלכותא הוה מסתכל בהדא פרשתא ולא הוה נסיב עמיה רומאין... מפני שהיתה קבלה בידם שזו פרשת גלות... היה מסתכל בפרשה זו ללכת אחר עצת הזקן החכם כי ממנו יראו הדורות וכן יעשו.

במקרים אלו נוכל לומר ’שמעשה אבות סימן לבנים’ במובן של סימני דרך חיצוניים. האבות סימנו את הדרך ואנו מתוך בחירה ראוי שנלך בעקבותיהם.

יח. תולדות יצחק³⁵

ויהי רעב בארץ, אברהם ירד למצרים מפני הרעב, והמצרים לקחו אשתו, וינגע יי את פרעה, ויצא במקנה בכסף ובזהב וצוה עליו אנשים לשלחם, לרמזו כי בניו ירדו למצרים מפני רעב, והמצריים יקחו הנשים, שנאמר ’וכל הבת תחיון’ (שמות א’, כב). והקב”ה נגעם בעשר מכות, ויצאו בכלי כסף וכלי זהב ורכוש גדול, ותחזק מצרים לשלחם מן הארץ, בראשית רבה (מ, ח). וכן מה שאמר ’ויהי בימי אמרפל מלך שנער’ וגומר. רמז שארבעה מלכויות ימשלו בעולם, ובסוף יגברו בניו עליהם ויפלו כלם בידם, וישיבו כל אשר לקחו מהם ורכושם, וכן אמרו ז”ל (שם מב, ז) מלך שנער זו בבל. אריוך מלך אלסר זו מדי. כדרלעומר מלך עילם זו יון. (כ”ה ברמב”ן אולם בב”ר הגירסא אלסר זה יון עילם זה מדי) ותדעל מלך גוים זו מלכות הרשעה. וכן אמרו (שם מד, כ) אימה זו בבל. חשכה זו מדי החשיכו עיני ישראל בתעניות. גדולה זו יון. נופלת עליו זו אדום. רפאים שהרואה אותם ימות לבו (בראשית י”ב, ו; עמ’ עח).

יט. ר’ יצחק אבוהב - ספר מנורות המאור³⁶

...ר’ יוסי בר חנינא אמר תפלות אבות תקנום. אברהם תקן תפלת שחרית שנא’ (בראשית י”ט) ’וישכם אברהם בבוקר אל המקום אשר עמד שם את פני ה’ ואין עמידה אלא תפלה שנא’ (תהלים ק”ו) ’זיעמוד פינחס ויפלל’ וגו’. יצחק תקן תפלת המנחה שנא’ (בראשית כ”ד) ’ויצא יצחק לשוח בשדה’ ואין שיחה אלא תפלה שנא’ (תהלים קמ”ב) ’אשפוך לפניו שיחי’. יעקב תקן תפלת ערבית שנא’ (בראשית כ”ח) ’ויפגע במקום וילן שם’ ואין פגיעה אלא תפלה שנא’ (ירמיה י”א) ’ואתה אל תתפלל... ואל תפגע בי’. וסימן לדבר מצינו שבאות שניה של שם כל אחד ואחד יש רמז לתפלה שתקן אברהם יצחק יעקב ”בקר” צהרים ”ערב. ומה שאירע לבנים בגלות הוא רמז בתפלות דאבות. תפלת אברהם שתיקן בבקר כנגד גלות מצרים שהיה ראשון ונתבאר

35. תולדות יצחק: פירוש על התורה לרב יצחק קארו, הוצאת ח’ וגשל, ירושלים תשנ”ד, כרך א. וראה שם, עמ’ קכו, בעניין שלוש הבארות של יצחק הרומזות לבתי המקדש.

36. ספר מנורות המאור לרבי יצחק אבוהב, הוצאת ספרים אשכול, ירושלים התש”ג, עמ’ קצ, נר ג, כלל ג חלק א פרק ב.

לו דכתיב (בראשית ט"ו) ויאמר לאברם ידוע תדע וגו'. ובזכות שעמד ב' נסיונות נעשו לבניו עשרה נסים במצרים. תפלת יצחק שהיה מנחת צהרים כנגד גלות בבל שהיה באמצע שנתנסו בקורות מועטים כמו שעברו על יצחק. ותפלת יעקב בערב וזמנה כל הלילה עד שיעלה עמוד השחר כנגד הגלות ג' עד שיגיע האור הגדול. המקום יאמר לצרותיהם די ויוציאם מאפלה לאורה.

כ. סיכום

טענתו של פונקנשטיין "שהרמב"ן מחיל על המקראות צורת פרשנות טיפולוגית ללא ספק בהשפעה נוצרית"³⁷ מוטלת בספק. רמב"ן ציין שמקורותיו הם רבותינו וחכמינו ז"ל, בעיקר מבראשית רבה.

כמו כן טענתו הנוספת של פונקנשטיין, "אין לך סימן מובהק יותר שהפרשנות הטיפולוגית נתפסה כנוצרית מן העובדה שלמרות הפופולריות של הרמב"ן... היו רק מעטים מאוד כמו יצחק אבן לטיף או אברבנאל שהחזיקו אחריו בפרשנות הטיפולוגית של המקראות. האמת היא שרובם של המפרשים נמנעו ממנה"³⁸, טענה זו מוטעית, כיוון שפרשנים ודרשנים רבים השתמשו בפרשנות הטיפולוגית רובם בעקבות מדרשי חז"ל. פרשנים רבים גם מזכירים את רמב"ן והולכים בעקבותיו.³⁹ כלל לא בטוח שהפרשנות הטיפולוגית נתפסה כנוצרית. להפך, הפרשנות הטיפולוגית נתפסה כפרשנות שמקורה בחז"ל, ובלשונם: "מה שאירע לאבות סימן לבנים".

מ' ספרסטיין הביא שבע דוגמות של פרשנים ודרשנים, כדי להוכיח שפונקנשטיין הגזים כשטען שהפרשנות הטיפולוגית שולית אצל פרשנינו (דוד הנגיד, ר"י אבן שועיב, ר' יעקב סקילי, שלמה לוי, שאול מורטירה, שם טוב איבן שם טוב וחכם ספרדי נוסף שפירש את ספר רות). במאמרי זה הוספתי מספר פרשנים מימי הביניים שגם הם השתמשו בפרשנות הטיפולוגית: רש"י, רד"ק, רבנו יונה, בעל "פירוש בעלי התוספות", ר' אלעזר בעל ספר הרוקה, בעל פירוש "דעת זקנים מבעלי התוספות", חזקוני, רשב"א, רא"ש, רבנו בחיי, ר"י בן אשר בעל הטורים, רלב"ג, ר"ן, ר' יוסף מסרגוסה, ר' יצחק קארו ור' יצחק אבוהב.

כאמור לעיל, עיקר מטרתי בעבודה לא הייתה בהגדרת ה'טיפולוגיה' אלא להראות את נפוצותם של פירושים העשויים להיקרא טיפולוגיים, כלומר של פירושים על דרך העיקרון "מעשה אבות סימן לבנים" אצל הראשונים. מכיוון שהתמקדתי בפרשני ימי הביניים, לא ציטטתי את המדרשים הרבים השייכים לכאן, וגם לא דברי פרשנים אחרונים שעסקו בכך.

37. ע' פונקנשטיין (לעיל, הערה 4), עמ' 2.

38. שם, עמ' 61.

39. רבנו בחיי, הר"ן, ר"י סרגוסה, בעל הטורים, ר' יהושע אבן שועיב, בעל תולדות יצחק ועוד.

נספח 1

המקורות שרמב"ן מיישם בהם את הכלל 'מעשה אבות סימן לבנים'⁴⁰

ספר בראשית

י"ב, ו; י"ב, ט; י"ב, י; י"ג, יז; י"ד, א; י"ד, יח; (ט"ו, ו-ז); ט"ו, ט-יא; ט"ו, יב; ט"ז, ו; ט"ז, ט; ט"ז, יא; ט"ז, יב; י"ז, יב; כ"ד, יז; כ"ה, כג; כ"ו, א; כ"ו, כ-כב; כ"ו, כט ד"ה 'ויתכן'; כ"ו, לב; כ"ח, יב; כ"ח, יז (בסוף דבריו ד"ה 'ומצאתי'); כ"ט, ב; ל"ב, הקדמה; ל"ב, ד; ל"ב, ט; ל"ב, יז; ל"ב, כו; ל"ג, יד; ל"ג, טו; ל"ג, יח; ל"ו, מג; מ"ג, יד; מ"ז, כח; מ"ח, כב; מ"ט, לג ד"ה 'ונשלם כל ספר בראשית'; (ב', ג ד"ה 'ודע').

ספר שמות

הקדמה לספר שמות; י"ז, ט-י; (י"ז, יד-טז).

ספר במדבר

ז', ב-ה ד"ה 'או כפי המדרש האחר'; ח', ב.

נספח 2

לשוניות שונות למאמר 'מעשה אבות סימן לבנים': לקט מקורות⁴¹

בראשית רבה מ, ו: "אמר הקב"ה לאברהם צא וכבוש הדרך לפני בניך, את מוצא כל מה שכתוב באברהם כתיב בבניך".

בראשית רבה ס, ה: "אמר לה הקב"ה (לרבקה) את סימן לבניך...".

בראשית רבה ע, ו: "נטל הקב"ה שיחתן של אבות ועשאן מפתח לגאולתן של בנים".

ירושלמי ברכות פ"ב הלכה ד: "...ויאמר אליו זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמור. מה ת"ל לאמר? אמר לו לך ואמור לאבות, כל מה שהתניתי לכם עשיתי לבניכם אחריכם".

ילקוט שמעוני, בראשית [סט]: "את מוצא כל מה שכתוב באברהם כתיב בבניך".

ילקוט שמעוני, איכה, [תתר"א]: איכה ישבה בדד, כל מה שאירע לאדם אירע לישראל. אדם הראשון - הקב"ה הכניסו לגן עדן וצוהו ועבר ודנו בשלוחין וגרושין

40. מקראות גדולות, הוצאת מכון המאור, ירושלים תש"ן. יש לציין שבכל כ-35 מקורות אלו לא מצאתי ברמב"ן את הכלל 'מעשה אבות סימן לבנים' בזו הלשון אלא בלשוניות דומות.

41. מובאים כאן מקורות שנתקלנו בהם במהלך כתיבת המאמר. רשימה זו אינה ממצה.

וקונן עליו איכה, ויאמר לו איכה, איכה. בגרושין שנאמר ויגרש את האדם ובשלוחין שנאמר וישלחוהו **וכן עשה לישראל**, הכניסם לארץ ישראל שנאמר ואביא אתכם אל ארץ הכרמל וגו' וצום מצוה לא תעשה ועשה ועברו עליהם ודנן בגרושין ובשלוחין שנאמר מביתי אגרשם, שלח פני ויצאו ויקונן בעצמו עליהם איכה, איכה ישבה בדד. מדרש תנחומא לך-לך ט: "סימן נתן לו הקב"ה לאברהם שכל מה שאירע לו אירע לבניו".

ראב"ע בראשית ט', יח: "חם הוא אבי כנען - ללמד ששניהם רעים **וכמעשה אבות** יעשו בנים".

רד"ק הושע ט', י: "כמעשה אבות יעשו בנים".

רמב"ן בראשית י"ב, ו: "ואמרו כל מה שאירע לאבות סימן לבנים".

רמב"ן בראשית י"ב, י: "לא נפל דבר מכל מאורע האב שלא יהיה בבנים".

רמב"ן בראשית כ"ו, כט: "וכמעשה אבות עשו בנים".

דרשת 'תורת ה' תמימה' להרמב"ן ז"ל: "במעשה אבות, לומר כמה בארות חפרו, וענין יעקב עם עשיו ולבן. אבל מצאתי בבראשית רבה ענין מתרץ כל זה, אמרו, **כל מה שאירע לאבות סימן לבנים**, וכן היה הקב"ה רוצה להודיע לנביאים מה שעתיד לבוא עליהם ועל זרעם, והיה מוציא הענין".

ר' יונה פרשת 'לך לך': "ולכן יאריך הפס' בענין המסעות ושאר המקרים שאירעו **לאבות שהם סימן לבנים**".

רבנו בחיי בראשית י"ב, ו: "האבות סימן לבנים".

רבנו בחיי בראשית כ"ח, ו: "...לא תקח אשה מבנות כנען - **מעשה אבות יעשו בנים**, ועל כן צוה שלא יקח מבנות כנען כי אם ממשפחתו ומבית אביו, כמו שצוה עליו אברהם אביו".

פירוש הטור הארוך עה"ת בראשית י"ב, ו: "וכתב הרמב"ן נכתבו כל המסעות ומאורעות של האבות כי הם סימן לבנים".

ספר תורת המנחה, בראשית, עמ' 78: "כי כל המאורעות שאירעו לאברהם היו סימנים לישראל שכך יארע להם".

פירוש הר"ן עה"ת, בראשית י"ב, ו: "כל מה שאירע לאבות סימן לבנים".

ספר חרב פיפיות (יאיר בן שבתאי מקוריו), פרק י"ד, עמ' 78: "כלל גדול אמרו חכמים שכל מה שאירע לאבות סימן לבנים".

"מעשה אבות סימן לבנים" כפירוש טיפולוגי

רבי ברכיה בן נטרונאי הנקדן משתמש בפתגם בחריזה: "להזהר מהרשעים על כל פנים, כי מעשה אבות יעשו בנים" (משלי שועלים משל ק"ו - אריה ובנו, דפוס ראשון מנטובה ש"ז).

ספורנו (בהקדמתו לתורה): "ומרוב שלמות שלשה אלה היו פעולותיהם המסופרות בתורה, מספיקות להורות לדורות עקרי הקורות עם איזה עזר למציאותם כענין תנועת המטה וכו'".

כלי יקר (רבנו שלמה אפרים ב"ר אהרון - הוצאת מכון המאור), בראשית כ"ו, יט: "כתב הרמב"ן וכן בספר תולדות יצחק וכן בספר מנורת המאור, לפי שכל מה שאירע לאבות היה סימן לבנים".

אברבנאל בראשית י"ב, ו: "וכן בילמדנו שכל מה שאירע לאבות סימן לבנים".

אברבנאל במדבר ל"ב (עמ' קנח): "שמעשה אבות יעשו בנים".

מהר"ל, גבורות ה', תחילת פ"ה, עמ' לב: "וכך היה לאברהם ראש יחוסנו, כי מעשה אבות ירשו בנים והיו הבנים דומים לאב" (לאברהם)..."

מהר"ל, גור אריה, ח"א עמ' סט (ד"ה 'וחם שבזה...'): "דע כי יש דבר נפלא במדרש: כי התולדות נמשכים אחר היסודות כמו שהאילן ענפיו נמשכים אחר העקר והיסודות".

אור החיים עה"ת פרשת נח פרק ז' פסוק א: "המבול כולם דין עובדי עבודה זרה יש להם, שהגם שלא הגיעו לעונש יש לדון בהם משפט כמשפט רשע כי מעשה אבות יעשו בנים זרע מרעים בנים משחיתים, ונח דן בו משפט קטני ישראל וינצלו בזכות אביהם גם בבוא חרון אף לעולם".

אור החיים עה"ת פרשת תולדות כ"ה, ו: "והגם ששלח אליפז כאומרם ז"ל, אפשר שבחן כי הוא נוצח בדרך ליעקב, ומעשה אבות עשו בנים אשר קדם בדרך לישראל, וחשב עשו כי גדול כח אליפז מכחו בבחינת רדיפה בדרך ליעקב ובניו".

אור החיים שמות א', א: "כמעשה אבות עשו הבנים".

ספר אהל יעקב (למגיד מדובנא): "מעשה אבות ירשו בנים".

הנצי"ב בראשית ל"ב, כו: "ועוד י"ל שבא ללמדנו לדורות ומעשה אבות אות לבנים".

ספר שערי הלשם (הרב שלמה אלישוב), חלק א סימן יא - ביטחון: "...ולכן עשה (יעקב) כל מה שעשה בהמנחה וההכנעה לפניו, כדי להיות סימן לבנים איך להתנהג בכל משך ימי הגלות, שלא לדחוק את השעה ולהתנהג במנחה והכנעה. עד שיעלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו..."

אמרי יושר (הרב וידאל הצרפתי): "צא וכבוש הדרך לפני בניך - במה **שאיירע לאבות סימן לבנים**, וכך להלן 'ואברם כבד מאד' (בראשית י"ג, ב) וכתוב 'יוציאם בכסף וזהב' (תהילים ק"ה, לז)". (בפירושו על ב"ר מ, ו הוצאת וגשל, ירושלים תשס"א).

ספר **נועם אלימלך ליקוטי שושנה**, ד"ה 'הפך ים ליבשה': "ואך דהענין הוא **דאבות סימן לבנים**. והפירוש הא כך שכל דבר ודבר בתחילתו לפעול איזה נס הוא קשה מאד אבל כיון שכבר נעשה פעם אחת כבר יכולים הצדיקים שיהיו אחר כך לעשות כזאת אפילו".

ספר **קדושת לוי** - פרשת ויגש, ד"ה 'לכלם נתן לאיש': "זהו כוונת רבותינו ז"ל שרמז לבנימין במה שנתן לו חמש חליפות שמלות שמרדכי שיצא מזרעו שוה לו. מעתה נראה לי דכל מעשי שבטי יה הקדושים והטהורים **סימן טוב לבנים ויוסף רמז לגאולת מרדכי וישראל** מהמן הרשע כו'. כמו כן **שמעון ולוי בהריגתם לשכם רמזו גאולת חנוכה מאומה הרשעה** דממש דומה לו דכמו דגבי שכם היה".

ספר **מאור ושמש**, פרשת וישלח, ד"ה ויקח: "יגלו בניו בין האומות ובכל דור ודור יעמדו עליהם האומות אשר ירצו להרע להם. והנה **האבות הם סימן לבנים** והשתדלותם היה עבור בניהם הכנסת ישראל כאשר היה על ידי שנכנע לפני עשיו והשתחוה לפניו נסתמו טענותיו ונכמרו רחמיו ונהפך לו לאוהב".

ספר **מאור ושמש**, פרשת חקת, ד"ה אמנם: "גם מצינו בספרים הקדושים **שהאבות הם סימן לבנים ומה שאירע לאבות היה סימן לבנים** דהיינו וינגע ה' את פרעה נגעים גדולים ואת ביתו על דבר שרי אשת אברם".

ידי משה (הרב יעקב משה בן הרב אברהם העלין אשכנזי נכד הרש"ל): "צא וכבוש - נראה שהמדרש מיישב האיך עשה אברהם שמסר שרה לתשמיש ערל... ע"כ מיישב המדרש שמאת ה' היתה זאת **שהאבות סימן לבנים** שלולא זאת לא היתה תקומה ח"ו לישראל בגלות מצרים" (בפירושו לב"ר מ, ו' ע"ש, הוצאת וגשל, ירושלים תשס"א).

שו"ת **יביע אומר**, חלק ח-ח"מ, סימן י', ד, ד"ה "ועובר על איסורי תורה, ואינו מחנך את בניו לתורה ולמצות, אין להסתפק שמא יצא ממנו זרעא מעליא, כי **מעשה אבות יעשו בנים**, ואע"פ שלפעמים יוצא בן שומר תורה ומצות גם מאלה המחללים שבת בפרהסיא ועוברי עבירות".

נספח 3

המקורות שמופיע בהם מטבע הלשון "מעשה אבות סימן לבנים"

חידושי אגדות למהרש"א, עבודה זרה, ח ע"ב (בד"ה אמר): "וע"פ שאמרו כי מעשה אבות סימן לבנים, וז"ש עשו ואלכה לנגדך"...

חידושי אגדות למהרש"א, חגיגה ה' ע"ב (בד"ה ואיבעית אימא): "כבר האריך בזה האברבנאל בספר 'משמיע ישועה' שהם מתייחסים באמונתם בדמיון עשו ליעקב שהיה להם אב אחד... ועוד האריך ע"ש, וז"ש ואלכה לנגדך וגו' כי מעשה אבות סימן לבנים, שבני עשו ילכו בשוה לנגד בני יעקב לפי חכמתן כמ"ש..."

הרב יעקב עמדין (ספר **שאלת יעב"ץ**): "שוב הוגד לי ושמעתי במעשה שאירע באמשטרדם בפני אבא מארי הגאון ז"ל שמיחה בכהן סומא... ומעשה הראשונים מקרה אחרונים ומעשה אבות סימן לבנים. כי כל מה שקרה ליעקב קרה לאבי מורי הגאון מלפנים" (סימן ע"ה ד"ה 'ואמנם חילוק').

ספר **נועם אלימלך** - פרשת וישלח: "לתקן לדורות הבאים וללמדם איך יתקיימו בגלות המר בין האומות. **דמעשה אבות הם סימן לבנים** שיעשו כמותם וכיוון יעקב בשליחות הדורות במינים הללו עיזים ורחלים וכו' שיהא מרומז בדורון הזה כוונת תפילה שלימה להשם יתברך ברוך הוא".

ספר **קדושת הלוי** - פרשת תולדות: "ישראל יהיה בשיעבוד אומות ומלכים יהיו מלכים משלימים עם ישראל לעשות רצונם כמו שהיה כאן שהשלים אבימלך עם אברהם אבינו ע"ה ויצחק לעשו רצונם ומעשה אבות סימן לבנים והבן".

נצ"ב בראשית מ"ח, ז: "**ומעשה אבות ואמהות סימן לבנים**".

ספר **מאור ושמש** - פרשת ויגש ד"ה ונראה הברית: "הוא יכול לעמוד בנסיון זה בשמירת הברית והוא המשיך דבר זה למצרים שהתחיל לתקן שם תיקון הברית מפגימת אדם הראשון. **ומעשה אבות סימן לבנים** שבעקבותיו דרכו אחר כך בני ישראל בארץ מצרים בגדירת הערוה שגדרו עצמו ועשו..."

ספר **שערי הלשם** חלק א סימן יא - בטחון. מלכיות במדרש שם פ' מ"ד ס' י"ז: "והנה על זה היה כל מאורעות יעקב עם עשו. ע"ד **מעשה אבות סימן לבנים** וכמ"ש הרמב"ן בפ' לך לך י"ב ו' ובפ' וישלח. והיה היראה ופחד אש נפל בלבו של יעקב. ע"ד שכתוב באברהם אבינו ע"ה והנה אימה".

ספר **צדקת הצדיק** אות קפ: "לא זכה כפרה גדולה הוא במרודים כידוע מהזוהר דשעיר המשתלח הוא סוד המנחה ששלח יעקב לעשו. וידוע דכל מה שנותנים

לאומות העכו"ם הכל הוא ממעשה אבות באותו דור סימן לבנים. והרי אין לך בכל הקרבנות כפרה גדולה כמו שעיר המשתלח וכו'".

ספר רסיסי לילה אות י, ד"ה ומעשה אבות סימן לבנים: "כי שורש נפש הבן מטיפי מוח של האב דלכן אמרו (סו"פ ב' דעדיות) האב זוכה לבנו כו' ובפרט אבות העולם אין לך נפש מישראל שלא יהיה כלול...".

ספר קומץ המנחה חלק ב אות (מט): "בן השונמית שהוא בגימ' גבורה ויראה שהיה ממדרגת יצחק כמ"ש בזוהר (בראשית ז' ב' ובשלח מ"ד ב') מת וח' שכך הוא המשפט לנפשות שממדת המשפט) ואז"ל מעשה אבות סימן לבנים והוא רמז לגלות בניו וגאולתן שכמו שעקידת יצחק כולו לד' כן הם".

מהרז"ו (הרב זאב וואלף, בן הרב איסר איינהראן מהוראדנא) בפירושו לב"ר ל"ט, יג, ד"ה 'אתה יצאת': "שזהו התחלת צמיחת מלכות שמים בעולם אשר זהו הישועה האמיתית וגאולת אברהם. ומעשה אבות סימן לבנים הגאולת ישראל בימי המן... וכמו שעזב אברם אביו ואמו לפנות לעבודת ה' כך אסתר תהיה בלא אב ואם... ותבא הישועה על ידה בזכותך".

עץ יוסף (הרב חנוך זונדל בן הרב יוסף) בפירושו על ב"ר מ, ו: "וכבש הדרך לפני בניך שמעשה אבות סימן לבנים".

משך חכמה בראשית ט"ו, טו: "תקבר בשיבה טובה - שיעשה תשובה ישמעאל בימיו הנה מעשה אבות סימן לבנים הוא רמז שבני ישמעאל באחרית הימים יתקרבו להאמת ויאמינו, בה' אחד וכו'".

הרא"ה קוק, 'חזון הגאולה' עמ' מד: "עם זכר חברון עיר-האבות עולה בזכרונו מאמר אחד של חז"ל, המובא בראשונים: מעשה אבות סימן לבנים".

הגרי"מ חרל"פ, מי מרום, חלק ח', שיחות לס' בראשית עמ' סד: "הנה ביאור הענין נראה, דהנה ידוע כי מעשה אבות סימן לבנים, ואברהם שהיה מקור שורש ישראל, נפסק ממנו התוכן של נפש בני נח, והתחיל בו שורש נשמת בני ישראל".

הרב יצחק הלוי הרצוג (שו"ת היכל יצחק אבן-העזר ח"א, ירושלים תש"ג, סי' יח): "ואם עדיין אין דעתך ניחא, אומר אני שזהו יסוד היסודות של תושב"ע שאין ק"ו דבר מיותר בתורה ושכל מה שנכתב בתורה נכתב לדורות וכעין מעשה אבות סימן לבנים".

ציץ אליעזר (הרב אליעזר יהודה ולדנברג) חלק יג, ירושלים תשל"ח סי' נו עמ' קכב: "וא"כ דון מינה ד'מעשה אבות סימן לבנים' (שו"ת ציץ אליעזר ח"ז ירושלים, תשכ"ג ס' א' עמ' 13) 'מעשה אבות סימן לבנים' - על יסוד כלל זה מבאר החת"ס ז"ל...".

"מעשה אבות סימן לבנים" כפירוש טיפולוגי

דבהיות מעשה אבות סימן לבנים... גם אנו לענייננו. נוסיף ונאמר, מעשה אבות סימן לבנים" (שם).

ש"י עגנון (והיה העקוב למישור, אלו ואלו, תשי"ג, עמ' סד): "שהדי במרומים שלא עשיתי זאת אלא כדי להראות לך כי מעשה אבות סימן לבנים: מה שאירע לעובדי השם הראשונים אפשר שיארע אף לאחרונים".